

5	Politika proti fotbalovému chuligánství a politizace problematiky v České republice - policy analysis	142
5.1	Politika proti fotbalovému chuligánství v České republice	143
5.1.1	Fotbalové chuligánství jako prvek potenciálního ohrožení demokracie a vnitřní bezpečnosti	147
5.1.1.1	Vymezení pojmů demokracie a vnitřní bezpečnost	148
5.1.1.2	Hrozby pro demokracii a vnitřní bezpečnost při aktech fotbalového násilí	151
5.2	Protirextrémistická politika v České republice a fotbalové chuligánství	152
5.2.1	Extremismus	156
5.2.2	Vymezení protirextrémistické politiky	159
5.3	Aktéři politiky proti chuligánství na fotbalových stadionech v České republice	164
5.3.1	Českomoravský fotbalový svaz	167
5.3.2	Policie ČR	170
5.3.3	Obecní (městská) policie	175
5.3.4	Pořadatelský sbor	177
5.3.5	Mediální sféra	180
6	Evropeizace a evropská politika proti fotbalovému chuligánství a rasismu	184
6.1	Aktivity Rady Evropy	189
6.2	Aktivity Evropské unie	197
6.3	Aktivity UEFA a FIFA	208
6.4	Aktivity protichuligánských a protirasistických fanoušků	211
6.5	Příklad politiky proti fotbalovému chuligánství – Anglie	213
7	Prognóza vývoje popisované problematiky	231
8	Závěr	234
	Přílohy	243
	Bibliografie	260
	Slovník použitých pojmů a zkratek	274

ÚVOD

Podme se bavit vo něčem jiným než vo fotbale. Fotbal je mrtvej.

Welsh, I.: Acid House, s. 194

Fotbaloví hooligans, propojení internetem a touhou po kraválech, jsou si dnes většími přáteli než současní členové Evropského parlamentu.

Zbořil, Z.: Sport a mezinárodní politika, s.3

Důvodem pro sepsání odborné knihy může být buď autorův vlastní zájem (jak uvádějí Strauss a Corbinová 1999), nebo nutnost zabývat se dosud neřešeným sociálním problémem (Disman 2000). Při volbě tématu těchto následujících řádků sehrály roli oba zmiňované faktory.

Předložená práce si stanovila za cíl popsat především politickou a sociálněpsychologickou rovinu fenoménu fotbalového chuligánství.

Ke zpracování této problematiky mne vedly následující skutečnosti: o této oblasti není obecně k dispozici dostatek poznatků, přičemž počet incidentů ve střední a východní Evropě, které se týkají diváckého násilí¹ (stejně jako projevů rasismu, antisemitismu a propojení s ultrapravicovou, příp. ultralevicovou extremistickou scénou v jednotlivých postkomunistických státech) vzrůstá. Ani politika proti fotbalovému chuligánství není zpracována dostatečně – to platí pro ČR stejně jako pro jiné evropské státy.

Samotnou politizaci problematiky lze vnímat jako situaci, kdy je primárně nepolitickým tématům (oblasti, situaci, problému, skutečnosti) dodán politický charakter. Původně nepolitická skutečnost získává politický kontext, který později může vyvolat i

¹ I když je termín „divácké násilí“ běžný v řadě dokumentů, jak vyplývá z rozlišení jednotlivých kategorií návštěvníků, termín je nevhodný. Vhodnější by bylo užívání termínu „fotbalové chuligánství“.

vznik samotné politiky (v trojdimenzionálním pojetí polity, policy i politics).

Z hlediska teorie lze jakékoliv veřejné téma umístit na škálu sahající od depolitizovaného (se státem nijak nesouvisící, není předmětem veřejných debat a veřejného rozhodování) přes politizované (téma se stává součástí veřejné politiky, což ve svém důsledku vyžaduje vládní zásah v podobě oficiálního rozhodnutí a alokace zdrojů, řídí se pak jinou formu celospolečenských aktivit) k sekuritizovanému (téma je chápáno jako existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur). Zařazení jednotlivých témat na této škále není nikdy definitivní: v závislosti na okolnostech se může kterékoliv téma ocitnout v kterékoliv její části (srov. Buzan, Weaver, de Wilde 2005).

V oblasti fotbalového chuligánství lze politizaci spatřovat především ve dvou konkrétních rovinách:

- a) některé chuligánské gangy se identifikují s určitými politickými ideologiemi (fašistickou, nacistickou, komunistickou)²,
- b) v Evropě, resp. v jednotlivých státech EU vznikají jednotlivé politiky či přímo politické sítě, které tento fenomén potlačují, stejně jako legislativní opatření týkající se dané problematiky.

Výzkumem fotbalového chuligánství a jeho projevů se kromě politiky (která tuto problematiku zkoumá v rámci extremistických subkultur, vnitřní bezpečnosti či konceptu evropeizace³), zabývají i sociální psychologie, sociální práce, sociální pedagogika, sociologie, kulturní antropologie, právní věda a kriminologie. To

² Balcar (2000) v této souvislosti přímo hovoří o tzv. „extremizaci“ fotbalového chuligánství.

³ V českém prostředí se lze setkat s pojmy „evropeizace“, „evropeanizace“, „europeizace“ i „europeanizace“ (Dančák, Fiala, Hloušek 2005). V dalším textu již bude používán z důvodů terminologické jednoty použitelný termín „evropeizace“.

je zohledněno i v předložené práci, která se snaží o komplexní zpracování tématu, a proto využívá i poznatků výše uvedených sociálních věd a oborů. Přesto je zaměření této práce především politologické.

Politologické aspekty fotbalového chuligánství lze vysledovat v několika rovinách, které se často překrývají. K aspektům, které lze nazvat politologickými, řadíme:

- a) samotná existence subkultury, resp. jejích jednotlivých proudů, které lze v některých případech označit za extremistické (mj. užívající extremistické symboliky);
- b) výzkum jednotlivých národních politik proti fotbalovému chuligánství (implementace legislativních norem např. v Anglii nebo České republice);
- c) politické postoje a předsudky jednotlivých chuligánských gangů;
- d) problematika zájmových skupin (ať již ultras skupin či skupin, které se podléhají na eliminaci extremistických organizovaných chuligánských či ultras skupin např. v rámci sítě Football Against Racism in Europe, FARE);
- e) problematika volebních uskupení sestavených z chuligánů či navzájem propojených;
- f) potenciální ohrožení demokracie ze strany radikálních chuligánských gangů atp.

Práce obsahuje sedm kapitol a závěr s obsahem, poznámkovým aparátem a seznamem použitých pramenů a literatury.

V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy a shrnuty dosavadní poznatky týkající se problematiky fotbalového chuligánství - včetně metodologických východisek a chronologického přehledu dané problematiky. Zde jsou uvedeny teoretické i empirické studie věnující se fotbalovému chuligánství v Evropě. Následně je popsána teorie subkultur (která je vnímána jako nejperspektivnější přístup pro výzkum fotbalového chuligánství), jejímž prizmatem je na fotbalové chuligánství nahlíženo. Na závěr první kapitoly jsou uvedeny některé typologie a přístupy k fotbalovému chuligánství vypracované zahraničními autory.

Druhá kapitola se zabývá interakcí fotbalového chuligánství a politiky. Kromě popisu politických postojů a předsudků jednotlivých chuligánských gangů obsahuje definici pojmů xenofobie, rasismu, antisemitismu a nacionálního šovinismu. V subkapitolách jsou pro dokreslení problematiky zmíněny případy rasismu a antisemitismu při fotbalových utkáních, stejně jako používaná extremistická symbolika, která je některými chuligánskými gangy užívána při prezentaci politických idejí, názorů, postojů atp.

Třetí kapitola popisuje politizaci některých zahraničních chuligánských gangů a propojování těchto skupin s extrémně pravicovými či levicovými politickými skupinami, politickými pravicovými, zájmovými, ale i militantními organizacemi.

Ve čtvrté kapitole je zhodnoceno fotbalové chuligánství v České republice s důrazem na politizaci této problematiky z hlediska některých českých chuligánských gangů. Na tomto místě je uvedena typologie jednotlivých chuligánských gangů z hlediska politické orientace.

Pátá kapitola zkoumá politizaci fotbalového chuligánství z hlediska konstituování politiky proti tomuto společenskému fenoménu. Je zde představen i současný stav v oblasti politické, kdy část poslanců poslanecké sněmovny (PS) Parlamentu ČR prosadila novelu trestního zákona zaměřenou proti tzv. diváckému násilí, resp. vznikla zcela nová legislativa věnující se problematice násilí při sportovních akcích (v důsledku norem Rady Evropy, Evropské Unie apod.).

Další kapitola podrobněji popisuje politiku proti fotbalovému chuligánství v České republice. Samotné fotbalové chuligánství je diskutováno z hlediska potenciálního ohrožení demokracie a vnitřní bezpečnosti. Rovněž je vymezena protixtremistická politika a zhodnocen přístup této politiky k problémům fotbalového chuligánství. Nejsou opomenuti ani jednotliví aktéři politiky proti fotbalovému chuligánství v České republice (Českomoravský fotbalový svaz, Policie ČR, obecní policie, pořadatelský sbor) a nastiňena jsou také preventivní opatření.

V předposlední kapitole změřené na politiku proti fotbalovému chuligánství z hlediska fenoménu evropeizace jsou rozebrány aktivity Rady Evropy, Evropské unie, Evropské fotbalové federace (UEFA) a Světové fotbalové federace (FIFA). V rámci procesu evropeizace dochází k vytváření politických sítí (policy networks), které jsou určeny k formulaci jednotlivých konkrétních politik, resp. k řešení jednotlivých sociálních či politicky problémových oblastí. V závěru kapitoly jsou popsány aktivity fotbalových fanoušků některých evropských zemí, kteří aktivně vystupují proti fotbalovému chuligánství a rasismu. Tyto aktivity zasřešuje organizace, resp. politická síť Football Against Racism in Europe (FARE) sdružující několik samostatných organizací či nátlakových skupin.

Pro ilustraci je zde zařazena často zmiňovaná a oceňovaná politika proti fotbalovému chuligánství ve Velké Británii (především postupy a legislativní úpravy této oblasti).

V samotném závěru práce je uvedena prognóza vývoje této oblasti s ohledem na novou legislativní úpravu tzv. diváckého násilí.

Cílem této knihy je podat komplexní obraz fotbalového chuligánství a přispět tak k pochopení tohoto fenoménu. Kromě toho bude objasněna s tím související politizace této oblasti v ČR a její vztah k extremismu vnitřní bezpečnosti a dalším možným oblastem politologického výzkumu.

Z metodologického hlediska vychází tato práce z heterogenních zdrojů a interdisciplinárního přístupu, přičemž využívá zejména poznatků politikologie, sociologie, historie, právní vědy, sociální psychologie atp.

V této práci bylo užito metody deskriptivní, historické a poznatků analýzy politiky (policy analysis).

Informace obsažené v této knize byly získány z těchto zdrojů:

1. z rozhovorů a (převážně e-mailové) korespondence s aktéry fotbalového chuligánství,

2. z několika stovek zúčastněných (participačních) pozorování fotbalových zápasů,⁴
3. z tiskovin vydávaných některými chuligánskými a ultras gangy,⁵ ale i z beletristické literatury popisující chuligánskou a fanouškovskou scénu v určitých zemích,⁶
4. z internetových stránek zabývajících se problematikou diváckého násilí a fotbalového chuligánství,⁷
5. z hudebních nosičů a dokumentárních filmů zabývajících se tematikou fotbalového chuligánství,⁸
6. ze dvou zahraničních stáží v rámci projektu „Ambasády pro fanoušky“ během fotbalového Mistrovství Evropy v Portugalsku v červnu 2004 a Mistrovství Světa v Německu v červnu 2006. V rámci první stáže jsem navštívil i slavnostní recepci FARE (Football Against Racism in Europe), která byla spolupřipravena s Portugalskou hráčskou unií (Portuguese Players Union, SJPF) a Evropským monitorovacím střediskem rasismu a xenofobie (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, EUMC), ježímž hlavním tématem byl rasismus při fotbalových zápasech.

⁴ Participativní (zúčastněné) pozorování jako „systematizace průběhu každodenních dějů“ představuje důležitou vyšetřovací metodu v empirickém sociálněvědním výzkumu.“ (Fiala, Schubert 2000: 41) Fotbalové zápasy při nichž docházelo k participačnímu pozorování se odehrávaly v rámci první české fotbalové ligy, poháru ČMFS, Intertoto Cupu, poháru UEFA, Ligy Mistrů, reprezentačních utkání (např. během zápasů ME v Portugalsku v roce 2004, MS v Německu v roce 2006) atp.

⁵ Tyto tiskoviny jsou uvedeny v přehledu použité literatury.

⁶ Některé citované knihy jsou vzpomínkami bývalých aktivních chuligánů či fanoušků, např. knihy Johna Kinga (1999, 2003, 2005, 2006), Nicka Hornbyho (2000, 2001, 2006), Marka Perrymana (2002) atd.

⁷ Tyto internetové adresy jsou rovněž uvedeny v přehledu použitých informačních zdrojů.

⁸ Získávání dat z různých zdrojů zvyšuje validitu vědeckých prací. Čermák a Štěpáníková (1998) tento fakt popisují jako tzv. triangulaci zdrojů.

7. z konference FARE v Bratislavě ve dnech 8. - 9. 4. 2005,
8. z přednášky Marka Perrymana na Britské radě v Praze dne 3. 10. 2005,
9. ze setkávání s německými a anglickými sociálními pracovníky a fanoušky.

Knihla obsahuje i přílohou část, ve které jsou uvedeny konkrétní příklady, tabulky, grafy, dokumenty a fotografie. Na ni je v textu odkazováno.

Práce obsahuje rovněž stručný slovník specifických slov a zkratk, kde jsou vybrané pojmy vysvětleny či objasněny.

Knihla je sestavena na základě studia značného množství přírodních faktografických údajů z historie a současnosti fotbalového chuligánství (především chuligánských fanzinů)⁹, stejně jako řady metodických pokynů a legislativních opatření proti tomuto fenoménu (především z odboru bezpečnostní politiky - OBP, odboru prevence kriminality - OPK MV ČR a Policejního prezidia ČR). Tato práce by měla sloužit jako východisko pro další výzkum a orientaci jednak v dosavadní legislativě užívané proti tzv. projevům fotbalového diváctví, stejně tak jako v legislativě užívané ve Velké Británii.

1 Vymezení fotbalového chuligánství

Kopaná patří k zajímavým společenským fenoménům, jenž má mnohdy zcela zásadní vliv na další společenské jevy. Z pouhé volnočasové aktivity se fotbal etabloval ve významnou oblast, která má vliv i na jiné sféry společenského života (politiky, ekonomiky, mezilidské a partnerské vztahy). I díky rozvoji médií je fotbal neobyčejně populární a bezpochyby nejmasovější hrou. Televize, internet a rozhlasové vysílání umožňují širokým masám

⁹ Z angl. fan (fanoušek) a magazine (časopis).

účastnit se zprostředkovaně fotbalových utkání milionům/miliónům fanoušků po celém světě (Smolík 2006a).

Fotbal však také dokáže překonávat názorové rozdíly a odstraňovat předsudky vůči jiným národům. Skutečnost, že se mistrovství světa ve fotbale mohlo konat zároveň v Jižní Koreji a v Japonsku, jako tomu bylo v roce 2002, byla vítězstvím tolerance a pochopení. Zatímco před půl stoletím nedovolila Jižní Korea japonskému národnímu mužstvu, aby překročilo její hranice a sehrálo na jejím území kvalifikační zápas o postup na mistrovství světa, přistoupila teď dokonce na spoluporaďání této sportovní události se svým někdejší okupantem (Wilsey 2006).

V posledních desetiletích se předmětem intenzivního mediálního, politického i akademického zájmu stala problematika fotbalového chuligánství, i dalších negativních jevů spojených s fotbalem (rasismus, xenofobie, propojení s různými formami organizovaného zločinu apod.).

Česká republika v tomto směru není výjimkou. Nebezpečnost fotbalového chuligánství je na našem území sice mnohem menší než v některých dalších zemích, nelze ji však rozhodně podceňovat (srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Fotbalové chuligánství je spjata především s Britskými ostrovy. Zde tento jev vznikl, byl popsán a postléze díky anglickým chuligánům „exportován“ do jiných zemí Evropy.¹⁰

Samotné pojmenování chuligán (hooligan) vzniklo v 19. století v Londýně podle irské imigrantské rodiny jménem Hooligan či Houlihan, která byla proslulá svým „sociálním chováním“.¹¹

¹⁰ Projevy fotbalového chuligánství jsou mimo Evropu rozšířeny především v severní Africe a ve Střední a Jižní Americe, ale minimálně se projevují v USA (srov. Wann D. L. a kol. 2001: 148 - 151).

¹¹ Beyer (2002) v této souvislosti cituje Marshe a kol. (1978); k tomu srov. Marsh, Rosser, Harré 1978: 335 - 336; King, Knight 2005: 167 - 168). Slovník cizích slov (Klimeš 1998) pod heslem „chuligán“ konstatuje, že název se do češtiny dostal přes ruštinu, přičemž uvádí přijetí Hooligan. Podle Wanna a kol. (2001) je slovo chuligán starší více než 100 let a je odvozeno od Patricka Hooligana z Londýna.

Pojem byl později použit jako všeobecný popis pro jakékoliv kriminální či výtržnické chování. V souvislosti s fotbalovým chuligánstvím je užíván přibližně od šedesátých let dvacátého století pro popis asociálních či antisociálních aktivit příznivců jednotlivých fotbalových klubů.¹²

Agresivní chování, které je nyní známé jako fotbalové chuligánství, se začalo projevovat především v Anglii v průběhu šedesátých let, eskalovalo v letech osmdesátých a bylo spojené se sledováním zápasů a jevy jako jsou např.: vniknutí diváků na fotbalová hřiště, házení předmětů na hrací plochu i aktéry hry, verbální i brachiální konflikty ústící v agrese mezi chuligány a rozhodčím, chuligány a hráči, chuligánskými skupinami navzájem, projevy extremismu, nepokoje, vandalství (např. ničení vlakových souprav), výtržnosti atp.¹³

Pověst vynikajících fotbalových klubů Anglie tak byla mnohokrát poškozena řaděním jejich příznivců, což zaznamenala jak britská společnost, tak britský i zahraniční tisk. Ten čas od času poukazuje na tento fenomén, většinou s obavami před příjezdem anglického fotbalového klubu či fotbalové reprezentace Anglie. Problém fotbalového chuligánství se tak mnohokrát vyskytl jako závažný bod při jednáních britské vlády či parlamentu a častokrát vedl i ke konfliktu mezi představiteli národních států. Analogicky

¹² Lze se rovněž setkat s pojmem rowdies (rváči, neurvalci), který je považován za synonymum pojmu hooligans.

¹³ Fotbalové chuligánství nabývá různých forem, které lze rozlišit jen obtížně. Dosud totiž nebyla stanovena hranice normálního/nenormálního chování (nejenom) při fotbalových zápasech, takže některé excesy lze jen ztěžji zařadit. Formy fotbalového chuligánství lze rozdělit na ty, jenž se odehrávají na fotbalových stadionech a na ty, které se odehrávají mimo (napadení dopravního prostředku, sjednaný střet mimo fotbalový stadion atp.). K fotbalovému chuligánství je třeba poznamenat, že doba, kdy se chuligánské party střetávaly v bitkách na stadionech, jsou téměř minulostí. Přesto je fotbalové chuligánství označením pro excesy (bitky, násilnosti atp.) související s fotbalovými výtržníky bez ohledu na místo střetu jednotlivých chuligánských skupin.

se tímto chováním začaly zabývat i vlády ostatních zemí, stejně jako fotbalové organizace FIFA či UEFA.

1.1 Uvedení do problematiky fotbalového chuligánství

Existují tři druhy přátel. Skuteční přátelé, kolegové z práce a fotbaloví kamarádi.

Plenderleith, I.: Ve stínu tribuny, s. 146

Pro spoustu chlapů je jejich vlastní pověst dobrých bojovníků důležitější než výkony na hřišti, je to otázka cti a identity.

King, M., Knight, M.: Hoolifan: 30 let násilí, s. 10

Fotbalové chuligánství je založeno na partách - tlupách, většinou mladých „příznivců“, kteří přicházejí na fotbalové stadiony s primárním cílem vyvolat konflikt či bitku s jinými podobnými skupinami soupeřova týmu. Celoevropským trendem patrným od 90. let 20. století je střetávání chuligánských skupin několika desítek či stovek zainteresovaných aktérů mimo bezpečnostně zajištěné fotbalové stadiony, většinou na sídlištích či na předem vytipovaných místech, která jsou pro to ideální (např. místa v přírodě, hřiště, dálniční odpočívadla atp.).

Tyto skupiny (party, tlupy) mají vlastní názvy, kterými se vymezují od neorganizovaných skupin i vůči jiným skupinám. Některé z těchto part jsou velice dobře organizovány a nesjednocuje je jenom klubové rivalství a nenávist k nepřátelským chuligánským skupinám, ale i politické¹⁴, rasové, náboženské¹⁵, národnost-

¹⁴ Historicky je podmněna např. rivalita mezi reprezentacemi a fotbalovými kluby Řecka a Turecka vycházející z politické oblasti.

¹⁵ Ve fotbalovém světě je nejvíce známa rivalita katolického fotbalového klubu Celtic Glasgow s konkurenčním protestantským klubem Glasgow Rangers (Skotsko). Dalším příkladem náboženské a politické rivality lze nalézt v severoirské fotbalové lize, kde působí „protestantské

ní, regionální a sociální motivy (srov. Smolík 2002b; Stott, Reich 1998a).

Chuligánské skupiny lze definovat jako poměrně stabilní a integrované skupiny s vysokou kohezí a homogenitou svých členů. Jednotliví členové těchto skupin mají i podobnou hodnotovou orientaci.

Příslušnost ke skupině poskytuje jedinci skupinovou identitu, jež na jedné straně podporuje jeho sebevědomí a sebejistotu, a na druhé straně redukuje některé složky individuality: mění jeho uvážování, citové prožívání apod. (přinejmenším v době, kdy je aktivní v rámci skupiny) (srov. Vágnerová 1999).

Fotbaloví chuligáni svou totožnost prezentují především „politickým násilím“, streetwearovým oblečením oblíbených značek¹⁶, vlajkami a šálami s motivy typickými pro určitou chuligánskou skupinu, fanziny, webovými stránkami¹⁷ apod.

Důležitě je odlišení fotbalových chuligánů od dalších osob, které sledují fotbalová utkání. V tomto kontextu je možné vymezit tři velké skupiny, přičemž lze uvažovat i o skupině čtvrté, kterou tvoří tzv. ultras.

fotbalové kluby“ (např. Portadown) a „katolický klub“ Cliftonville z Belfastu. I zde je fotbal „zneužíván“ k manifestaci náboženských a politických názorů. Protestantští lojalisté jsou stoupenci Severního Irsku jakožto součástí UK. Katoličtí stoupenci prosazují připojení k Irské republice.

¹⁶ Předmětem této práce není hodnotit, zda existuje oděvní průmysl pro takto vymezené skupiny. Můžeme ale konstatovat, že některé značky jsou těmito skupinami preferované, či mají dokonce historické opodstatnění (Dr. Martens, Adidas, UMBRO, Everlast, PitBull, Nike, Hooligan streetwear, Troublemaker streetwear, Mentalita ultras, Lonsdale, Fred Perry, Ben Sherman, Lacoste, Kappa, Thor Steinar, Eighty-Eight, Grassel, Stone Island, Hackett, Burberry atp.).

¹⁷ V České republice je nejnavštěvovanější internetovou stránkou s chuligánskou a fanouškovskou tematikou stránka www.hooligans.cz.

¹⁸ Samotná kategorie ultras je v zahraničí zcela odlišná od kategorií fotbalových chuligánů a fotbalových fanoušků. Situace v České republice je značně nepřehledná, jelikož ultras skupiny jsou často tvořeny jak

První skupinu tvoří fotbaloví diváci, druhou skupinou jsou fotbaloví fanoušci a třetí skupinou fotbaloví chuligáni (viz příloha této práce č. 1, srov. Smolík 2001, 2006d; Sullivan 2001; Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Fotbalového diváka lze charakterizovat jako pasivního pozorovatele hry, který není ovlivněn rivalitou obou týmů, a na utkání tedy pohlíží zcela neutrálně. Zpravidla nesleduje pouze fotbalová utkání, ale i jiné sportovní hry a další sporty (stejně jako jiné oblasti, např. kulturní představení). Diváka obdobně jako na sportovních představeních zajímá děj a výsledek podívané. Divák není spjat s konkrétním klubem, nenosí jeho symboly, ani se s klubem neztotožňuje. Není zaujatý, což u něj zvyšuje objektivní hodnotu cení hry i jednotlivých výkonů (na rozdíl od fotbalových fanoušků i chuligánů). Fotbalový divák není přítomen pouze na fotbalových stadionech, ale zápas často sleduje „pasivně“, resp. zprostředkovaně díky nejruznějším médiím (internet, televize, rozhlas, tisk, mobilní telefon atp.).

Protože nenavštěvuje běžně zápasy, nezná přesně rituály (chórály, pokřiky atp.), které jsou běžné pro fotbalového fanouška nebo chuligány. Fotbal je pro fotbalového diváka na stejné úrovni jako divadelní představení, protože i po jeho shlédnutí odchází spokojen se silným prožitkem získaným z průběhu hry (srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Fotbalový fanoušek je ke kopané vázán prostřednictvím oblíbeného mužstva či konkrétního oblíbeného hráče. Má jistá očekávání k průběhu zápasu (resp. vyžaduje výhru „svého“ klubu) a díky identifikaci s mužstvem prožívá úspěchy i neúspěchy klubu.

fotbalovými chuligány, tak fotbalovými fanoušky. Ultras skupiny jsou pak často ztotožňovány s radikálními fotbalovými chuligány, resp. Kategorie „fotbaloví chuligáni“ a „ultras“ jsou vnímány jako synonyma. K fotbalovým chuligánům řadím i tzv. ultras skupiny, což jsou radikální fanoušci, kteří se prezentují odlišně od fotbalových chuligánů (viz slovník cizích slov a zkratek). Důvodem tohoto přiražení je fakt, že fotbaloví chuligáni a ultras často spolupracují a mnohdy jsou obě kategorie zcela totožné. Samozřejmě toto tvrzení nelze generalizovat.

Fanoušek např. prožívá více nepotrestaný faul na „vlastního“ hráče a na tuto situaci mnohem bouřlivěji reaguje (Slepička 1990). Fotbal je většinou jedinou oblíbenou (či nejoblíbenější) sportovní hrou fotbalového fanouška.

Fotbaloví fandové svoji identifikaci prezentují především oblečením (replikami dresů, klubovými šálami, kšiltovkami, tričky, vlajkami, odznaky apod.). Samotný princip fandovství je založen na faktu, že při zápasech v kopané vzniká určitý druh rivality, přičemž se příznivci jednoho týmu stávají skupinou s vlastní identitou a brání se proti těm, kteří ji narušují, tedy proti fanouškům soupeře. Pro fotbalového fanouška je již charakteristické dělení na „MY“ (fanoušci klubu, dresu, barvy) a „ONI“ (fanoušci jiných klubů) (srov. Slepička 1990).

Chuligánské skupiny se na rozdíl od fanoušků často ani neidentifikují s fotbalovým klubem, ale pouze se svojí skupinou. V sebedefinování chuligánské skupiny vzniká i její exkluzivita (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Jistou „nadvahou“ fotbalového chuligánství je v některých případech jeho propojení s organizovaným zločinem (řada chuligánů se ostatně pohybuje v kriminálním podsvětí i díky individuální trestné činnosti bez vazby na fotbalové prostředí). Byly zjištěny případy, kdy chuligánské gangy při výjezdech za hranice pašovaly drogy či jiné ilegální zboží, popř. byly využívány pro majetkovou i násilnou kriminalitu (vydírání, „trestné výpravy“ vůči neplatičům výpalného apod.). Těmito aktivitami si některé gangy obstarávají finanční prostředky pro svoji činnost a slouží přitom často i jako „pěšáci“ větším zločineckým korporacím. Uvedené formy zločineckého jednání však nejsou „běžným“ atributem fotbalového chuligánství, jedná se spíše o výjimky (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Návštěvníci fotbalových utkání byli kategorizováni i dle bezpečnostních složek (tato kategorizace byla užívána i Policií ČR), které je dělí do následujících skupin: kategorie A – nerizikovní návštěvníci (fotbaloví diváci), kategorie B – méně rizikovní návštěvníci (fotbaloví fanoušci), kategorie C – velmi rizikovní návštěvníci

fotbalových utkání (fotbalová chuligáni) (srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004; Smolík 2006d).

Podle Bureše (2007) se podle rozhodnutí Police Cooperation Working Group ustupuje od dělení ABC a přechází se na dělení riziková/neriziková fanoušci, přičemž důvodem je zejména to, že kategorie B se vlivem okolností (situačních faktorů) často dostávala do skupiny C (riziková).

1.1.1 Metodologické přístupy výzkumu fotbalového chuligánství

Téma diváckého násilí se stává (či se již stalo) předmětem interdisciplinárního, společenskovědního (psychologického, sociologického, pedagogického, historického, politologického, bezpečnostně politického, kriminologického ad.), ale i politického zájmu.

Podle Finna (1998) neexistuje pouze jediné vysvětlení násilného chování při fotbalových zápasech. Jakákoliv lidská aktivita při sportu, tedy i fotbalové chuligánství, je komplikovaným a komplexním sociálním fenoménem, který potřebuje pečlivě analyzovat na základě více perspektiv. Pouze z jednoho zorného úhlu nelze tak složitý fenomén dostatečně shrnout.

Věda jako celek plní jak funkci popisnou, tak explanační (vysvětlující). Směňuje však zpět do praxe (funkce aplikační, např. při zavádění nové legislativy atp.); přitom může jít o širší aspekty ideologické a kritické, osvětové a vzdělávací. Pro potřeby výzkumu fotbalového chuligánství je užitečné rozlišit čtyři základní úrovně cílů:

1. Explorační (orientační, diagnostické) – snažíme se zjistit stav daného jevu, jeho základní podobu, rozsah (obvykle jde o nový fenomén, o kterém nemáme ani teoretické poznatky).

2. Deskriptivní – cílem výzkumu je systematicky popsat jev v jeho důležitých aspektech a vnitřních souvislostech, obvykle již na základě výchozího teoretického modelu.

3. Explanační - vysvětlit jev znamená v jazyce výzkumu otěsňovat náročnější hypotézy kauzálního typu (vzhledem k tomu, že fenomén fotbalového chuligánství je jev multifaktoriální, lze explanační výzkum provést velice obtížně). Tento druh výzkumu předpokládá konstrukci teoretického modelu, užití sofistikované metody zkoumání i dobrou znalost zkoumaného objektu a vnějších podmínek.

4. Sociotechnický (prakticko-aplikační) výzkum směřuje k formulaci praktických opatření, a to v ideálním případě na základě odhalených zákonitostí vývoje, někdy však třeba jen na bázi kvalitně provedené diagnostiky situace nebo podrobné deskripce. (srov. Kuchta, Válková a kol. 2005).

Při vymezení výchozí problémové situace je třeba dbát na to, aby problém a jeho definice nebyla nějak subjektivně zkruslena nebo zamlžena. Samotná práce týkající se politizace fotbalového chuligánství nevyžaduje empirický výzkum. Přesto je třeba zdůraznit, že výzkum politizace a politiky proti diváckému násilí není dělán od „zeleného stolu“ (desk-research), ale je kombinováno více metod, resp. některá východiska jsou převzata z jiných výzkumů.

V metodologii sociálních věd existují dva základní přístupy: *kvalitativní a kvantitativní* výzkum.

Kvantitativní metody vycházejí z principu verifikace hypotéz, které od počátku směřují výzkum (jednotlivé techniky, výběr objektu, sběr dat, metody analýzy) k exaktnímu číselnému vyjádření. Směřují k explanační, k vysvětlení na základě odhaleného kauzálního vztahu nebo alespoň zákonitě tendence. Převažuje zde zájem a hlediska badatele. Typickým nástrojem řešení tu jsou statistické postupy nebo experiment.

Kvalitativní metody sice rovněž ctí zásadu objektivní vědy, avšak odmítají princip předběžné konstrukce skutečnosti aktivitou badatele. Spoléhají na exploraci: badatel musí vstoupit do terénu nezatížen apriorními předpoklady a poddat se zkoumané realitě. Nezdržuje se objektivistický odstup od skutečnosti, ale naopak subjekt – subjektivní povaha poznání sociální reality, do které musíme proniknout a porozumět jí. Hypotézy tak stojí až na konci procesu zkoumání jako jeho výsledek. Typický je přístup monografický, zčásti typologický nebo historický (biografické metody – životopisy, vyprávění osob, apod.). (Kuchta, Válková a kol. 2005).

Kvalitativním výzkumem zjistíme mnoho informací o malém množství jedinců, ale lze je jen obtížně generalizovat (zobecnit). V kvantitativním výzkumu získáme omezený rozsah informací o mnoha jedincích, přičemž je lze generalizovat na zkoumanou populaci (Zde odkazujeme na kvantitativní zjištění týkající se sportovních diváků P. Slepíčky z roku 1990).

Vzhledem k omezenému počtu respondentů, v našem případě problémových fotbalových fanoušků či fotbalových chuligánů, pracovníků bezpečnostních složek atp., můžeme využít jen kvalitativní přístup, protože je velice obtížné sehnat dostatečný počet respondentů pro výzkum kvalitativní (viz Smolík 2001). Roli sehraává nedůvěra ve výzkumníka, rovněž respondenti nechápou smysl výzkumu a jeho užitečnost.

Jak uvádí Disman (2000), posláním kvalitativního výzkumu je porozumění lidem v sociálních situacích. Termín kvalitativní metodologie se vztahuje k výzkumným procedurám, které produkují deskriptivní data: psaná nebo mluvená slova lidí a jejich pozorovatelné chování. Data v kvalitativním výzkumu procházejí mnohem menším počtem transformací. Kvalitativní výzkum má tedy větší naději předejít kontaminaci dat výzkumem samotným (Disman 2000).

Kvalitativní výzkum používá induktivní logiku. Na začátku výzkumného procesu je pozorování, sběr dat. Pak výzkumník pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech, po významu těch-

to dat, formuluje předběžné závěry a výstupem mohou být nově formulované hypotézy nebo nová teorie (Disman 2000).

Jako nejvhodnější techniky pro uvedení sběr informací při výzkumu fotbalového chuligánství a politizace této oblasti se jeví:

- a. zúčastněné pozorování;
- b. nestandardizované rozhovory;
- c. standardizované rozhovory;
- d. analýza osobních dokumentů/obsahová analýza;
- e. dotazníkové šetření.

V této práci bylo k lepšímu objasnění dané problematiky užito těchto metodologických přístupů:

- zúčastněné pozorování;
  - nestandardizované rozhovory;
- a) s některými fotbalovými chuligány a dívkami pohybujícími se v subkultuře fotbalových chuligánů;
  - b) s příslušníky bezpečnostních složek (MV ČR, Policejní prezidium ČR) a zásahových jednotek;
  - c) s představiteli ČMFS;
  - d) se sociálními pracovníky věnujícími se skupině fotbalových fanoušků a chuligánů;
  - e) s novináři (srov. Hendl 2005).

Tato práce by měla zodpovědět základní výzkumnou otázku: Jaké jsou zdroje a aktéři politizace fotbalového chuligánství v České Republice?

Následující text je založen na zahraničních výzkumech, zahraniční literatuře, českých publikacích, odborných i popularizujících článcích, osobních rozhovorech. Stejně tak se práce věnuje legislativním úpravám problematiky v České republice i přístupům Evropské unie a dalších organizací.

1.2 Vývoj fotbalového chuligánství

Sport a sportovní dění jsou samozřejmě s politikou spojeny už svou společenskostí odedávna.

Zbořil, Z.: Sport a mezinárodní politika, s. 3

Zpráva¹⁹ o fotbalovém násilí v Evropě z roku 1996 tvrdí, že dějiny fotbalu jsou dějinami násilí a postupně snahy spoutat původně divokou hru pravidly (Carnibella a kol. 1996; Vochocová 2005).

Násilnosti při sledování sportovních her se odehrávaly již ve starověku.²⁰ Můžeme konstatovat, že fotbalové diváctví, a s ním spojené divácké násilí, má historii dlouhou již několik stovek let (srov. Vaněk a kol. 1984: 103 - 105, kde jsou podobné násilnosti při míčových hrách datovány již do třetího tisíciletí př. Kr.).

Jak uvádí Olivová (1988), skupinové hry se v Římě nazývaly *sfaïromachia* a byly charakteristické hlučným zápasem o míč. Nejpopulárnější byla hra *harpaston* (*harastos*, uloupený) podobná v mnohém dnešnímu fotbalu.

Při popisování anglických míčových her Olivová (1979) konstatuje, že nejoblíbenější a nejoblíbenější byla nesporně hra, při níž byl míč kopán nohou – *foot ball*.

Její vznik spadá hluboko do dějin Anglie a je opředen řadou hypotéz. Podle jedné přinesli do Anglie fotbal římské legie²¹, pod-

¹⁹ Zpráva vznikla v Social Issues Research Centre v Oxfordu. Dostupná: <http://www.sirc.org/public/football_violence.html>, ověřeno ke dni 2.2. 2007.

²⁰ Cotterell (2006) v souvislosti s řáděním římských vozatajských fanoušků r. 532 popisuje nepokoje, které si vyzádaly přes 30 000 lidských životů. Kulminace fanouškovských výtržností vedla k městským bouřím v letech 491, 493, 498, 507, 532, 548, 560 a 561. Průvodním jevem takovýchto nepokojů byly případy zhářství, napadání fanoušků jednotlivých frakcí či Židů.

²¹ Historikové této sportovní hry dávají její vznik do souvislosti s po- bytem římských vojáků v tehdejší provincii Britanika. Zdá se to i dost

le druhé pak Dánové. K těmto dohadům patří i tvrzení, že Vikingové po vylodění na anglickém pobřeží vyplnili zemi, zabili mnoho jejích obyvatel, a při návratu ke svým lodím hráli s jejich uřezanými hlavami fotbal. Jisté je, že do 12. století, jsou datovány zprávy o výskytu fotbalu ve Francii, a že tehdy fotbal tvořil stabilní faktor také v životě anglických měst. (Olivová 1979: 245 - 246)

Původní lidová forma kopané zahrnovala pouze nevázné boje mezi mladými jedinci z přilehlých vesnic a měst, které byly polo- zákonnými příležitostmi k urovnání nevyřízených účtů o pozem- ky. Přítomnost balonu zde byla skoro vedlejší. Paralely fotbalu existovaly také v jiných evropských zemích (v němčině se nazýval *Knappen* a v itaštině *Florentine calcio*²²), ale kořeny moderního fotbalu se nacházejí ve starověkých anglických tradicích. Tyto ri- tuály, často doprovázeny pitkami, docela pravidelně končily zá- važnými zraněními a dokonce i smrtí zúčastněných. Zatímco spo- radické vypuknutí násilí v současných fotbalových zápasech v Ev- ropě mají za následek určité sankce, lidé v 13. století neshledávali nic divného či dokonce zlého na těchto daleko krvavějších výtrž- nostech.

Když se podařilo dostat míč do nepřátelské branky, přívrženci mužstva mezi diváky projevovali své nadšení co nejloučněji a mnohdy vyvolávali výtržnosti. Mužstvo, které prohrálo, muselo sklonit vlajku, s níž k zápasu nastoupilo.²³ Často se stávalo, že mu ji diváci v návalu fanatismu potrhali (srov. Olivová 1979).

Die Olivové (1979) hra neměla žádná pravidla. Byla to v pod- statě urputná rvačka o míč, při níž bylo dovoleno vše. Bez přesné

pravděpodobné, protože fyzické aktivity a tendence ke sportovnímu zá- polení byly pro římské vojáky příznačné (srov. Sommer 2003).

²² V patnáctém století si oblíbenosti *calcio* všiml a zaznamenal mj. bo- loňský pisar *Bentivoglio* (viz Zilkmund 2004).

²³ Kolik hráčů proti sobě původně hrávalo, není zcela jasné. Jedna zprá- va ze začátku 14. století mluví o dvaceti čtyřech aktérech na každé stra- ně, ale mohlo to být samozřejmě i jinak (Sommer 2003).

vymezených pravidel docházelo velice často k projevům diváckého násilí a střetům mezi účastníky hry. Roku 1313 odůvodňoval anglický král Edward II. svůj zákaz pořádat fotbal v Londýně tím, že hráči působí ve městě takový hluk, „jakoby se za velkým míčem honila tlupa čertů“. (Olivová 1979: 249)

Roku 1314 a 1315 se snažil Edward II. fotbal zakázat definitivně (srov. Carnibella a kol. 1996, Elias, Dunning 1971). Již na počátku 14. století se začaly objevovat první snahy násilnou hru usměrnit a během následujících století došlo k desítkám pokusů získat nad sportem kontrolu nebo ho přímo zakázat. Zpráva o fotbalovém násilí v Evropě v takových tendencích nespatřuje ani tak morální znepokojení nad násilnými důsledky fotbalu, jako spíš politické a ekonomické zájmy (Vochočová 2005; srov. Carnibella a kol. 1996).

Rvačky, nepokoje a vandalismus se staly tak násilnými projevy, že se v roce 1365 pokusil zakázat tento způsob hry fotbalu také Edward III.

Zákazy lidového fotbalu uplatňovali i Henry IV. (1409, 1410), Henry V. (1414), James I. (1424, 1450, 1454), James II. (1457, 1467 v Leicesteru, 1471 v Perthu), Edward IV. (1474, 1477, 1478 v Londýně), James III. (1481 v Perthu, 1488 v Leicesteru, 1572, 1581 a 1615 v Londýně, 1608 a 1609 v Manchesteru) (viz Elias, Dunning 1971; srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004). Jak lze soudit z opakovaných zákazů fotbalu, byla tato hra sice oblíbená, avšak charakteristická především problematickým chováním diváků i hráčů. Elias a Dunning (1971) popisují průběh lidového fotbalu, který předcházel zákazu v Manchesteru roku 1608. Na místě se shromáždil dav excitovaných lidí, kteří obscenostmi a vulgaritami vyprovokovali ničení soukromého i veřejného majetku, jehož výsledkem bylo zdemolování mnoha budov (především oken) v okolí fotbalového zápasu.

Násilí ve fotbalu pokračovalo a stalo se problémem v celé historii této hry, takže v roce 1655 fotbalové zápasy zakázal i Oliver Cromwell. Dle Olivové (1979) byl lidový fotbal nejnebezpečnější

formou lidové hry vůbec, a proto byl pronásledován a zakazován zcela systematicky.²⁴

Fotbal v Anglii se hrál většinou v ulicích měst a na vesnicích. Každé mužstvo dosahovalo počtu až několika set hráčů (!). Cílem obou mužstev bylo poslat míč do soupeřovy městské brány. Jak tvrdí Slepicka (1990), v Anglii, kde kopaná vznikla, byla považována za hrubou hru vhodnou pro nižší společenské vrstvy. Byla zakazována nejenom panovnickými dekrety, ale i městskými vyhláškami.²⁵

Tendence namířená proti sportovním hrám se odrazila i na univerzitách. Je to patrné ze zákazu z roku 1571, jímž bylo v Cambridge a obdobně i v Oxfordu zakázáno plavání a míčové hry, v první řadě fotbal. (Olivová 1979: 350)

Lidový fotbal si ve veřejných školách uchovával od nepaměti své prastaré stabilní postavení. V průběhu první poloviny 19. století došlo k jeho výraznému oživení a rozšíření. (Olivová 1979: 423)

Co do formy byl tento fotbal na veřejných školách zpočátku tožný se starým lidovým fotbalem. Byla to spontánní neorganizovaná hra. Na obou soupeřících stranách se jí mohl zúčastnit kdokoli, počet hráčů nebyl ničím omezen. Její divoký charakter se odrážel jak v roztrhaných šatech, tak v lehcích i těžkých úrazech. (Olivová 1979: 423)

Jak bylo uvedeno výše, kopaná byla spíše drsnou zábavou nižších společenských vrstev, spojenou často s požíváním alkoholu a pravidelnými výtržnostmi v hledištích i na hřištích. Vytvářela se

²⁴ Fotbal byl zakazován i ve století dvacátém. K tomuto kroku se v šedesátých letech odhodlal například Mao Ce-tung v rámci boje proti nerovnosti a tzv. „kapitalistické cestě, kdy zakázal soutěživé hry, a tedy i fotbal (srov. Heywood 1994).

²⁵ Další zákazy a incidenty související s násilím při fotbalových zápasech v Anglii uvádějí Elias a Dunning 1971: 118 či Carnibella a kol. 1996: 27-29.

tak divácká tradice tolerující značné odchylky od celospolečensky přijatelného chování (srov. Slepíčka 1990).

Mírnějším se stal fotbal teprve jako výsledek urbanizace a industrializace v 19. století. Původně neregulované bitvy, odehrávané na nevymezeném prostoru, byly vměstnávány do stále menších arén uvnitř měst a staly se postupně moderní hrou s pevně stanovenými pravidly (srov. Carnibella a kol. 1996; Mareš, Smolík, Suchánek 2004; Vochocová 2005).

Fotbal vždy býval výsadou studentů, své nezastupitelné místo měl i na jedné z nejstarších univerzit, na Oxfordu. Zde však nestudovali jen Angličané, ale i jejich náboženští a nacionální protivníci – Irové. Proto se fotbalové půtky stávaly vyrovnáváním účtů nejen na poli sportovním (Sommer 2003).

Poté, co byla v polovině 19. století na univerzitách a soukromých středních školách vytvořena pevná pravidla si fotbal brzy oblíbili obyčejní lidé. Fotbal byl s pevnými pravidly exportován z Anglie na kontinent.²⁶

Ani nová pravidla neodstranila násilné incidenty. Nepokoje, násilí, útoky, vandalismus a konflikty se staly vzorcem chování na fotbalových zápasech přibližně od 70. let 19. století (Carnibella a kol. 1996).

Při jednotlivých továrnách začaly hrát fotbal dělnické týmy a z nich vznikaly v 70. a 80. letech 19. století dělnické fotbalové kluby (Olivová 1979).²⁷

²⁶ Fotbalová asociace (Association Football), která dala kopané pravidla, byla založena roku 1863. (srov. Polišínský 1982)

²⁷ Přelom 19. a 20. století, kdy se výrazně regulovaná hra začala rozšiřovat do kontinentální Evropy, je podle Carnibelly a kol. zárovek obdůbím, kdy se fotbal znovu stal nástrojem politického soupeření – tentokrát mezi jednotlivými třídami moderní společnosti (Vochocová 2005). I v dnešní Anglii si tento fakt fanoušci a chuligáni jednotlivých klubů uvědomují, takže používají historická jména pro své kluby, např. Blades pro Sheffield United (odvozeno od nožů z Sheffieldu), West Ham United („Kladiváři“ – odvozeno od ocelárny) atp. Manchester United vznikl jako klub železničářů v Lancashiru a Yorkshiru (srov. Taylor 1971).

Roku 1888 byla založena anglická fotbalová liga. Kopaná na konci devatenáctého století se definitivně institucionalizovala a zájem o ni vzrostl. Finále poháru, jehož konání se v roce 1895 přesunulo z hřiště Kennington Oval do Crystal Palace, sledovalo v roce 1900 přes 50 000 fanoušků (Inwood 2003).

Na přelomu 19. a 20. století se fotbalové kluby v anglickém stylu rozmohly po celé Evropě a přestože jejich zakládajícími členy byly většinou „bílé límečky“ z řad inženýrů, techniků, obchodníků, doktorů nebo univerzitních studentů, je „nesporné, že na počátku 20. století se fotbal stal záležitostí dělnické třídy a většina nových hřišť se stavěla v blízkosti dělnických komunit“ (Carnibella a kol. 1996: 16; srov. Vochocová 2005)

Během tohoto období se odehrávaly velké nepokoje, především při takzvaných lokálních derby zápasech. Domácí fanoušci zcela systematicky napadali příznivce hostů a vyhledávali je v ulicích. Časté byly útoky kameny na rozhodčího i na hostující hráče (Williams 2001).

Relativní nedostatek zpráv o nepokojích mezi fanoušky ve srovnání s nadbytkem těch, které vypovídají o útocích na hráče nebo rozhodčí v tomto období, nevyplývá z absence takového násilí, ale spíše ze shovívavého postoje vůči davovým nepokojům, které vlastně nebyly přímo spojeny s hrou.“ (Vochocová 2005)

Pokles těchto incidentů nastal až v období mezi dvěma světovými válkami (srov. Williams 2001).

„Meziválečné období nebylo jen dobou ústupu fotbalového násilí. Noviny v té době dokonce zdůrazňovaly dobré chování, jímž se vyznačovaly masy navštěvující finálové zápasy poháru. V tomto období významně vzrostl počet žen navštěvujících fotbal a někteří lidé dokonce považovali prostředí za tak bezpečné, že s sebou brali i děti.“ (Carnibella a kol. 1996: 18; srov. Vochocová 2005)

Carver (dle Balcar 2000) však dodává, že o přízeň fotbalových chuligánů se ve třicátých letech 20. století snažila i British Union of Fascist (BUF, Britská unie fašistů). Stejně tak anglický denní tisk označoval za chuligány Ústřední obranné síly (CDF, Central Defence Force) BUF, které se podílely na vykonávání pořada-

telské služby při demonstracích a akcích Britské fašistické unie (srov. Historie britského fašismu, 1996: 11).

Moderní organizované fotbalové chuligánství se zrodilo až v šedesátých letech na Britských ostrovech a projevy dřívějšího chování se stávaly (i díky médiím²⁸) společensky neúnosnými.²⁹ Od šedesátých let sociální vědci pozorují i nárůst xenofobního chování v anglické společnosti, které se projevovalo i na fotbalových zápasech. „Od roku 1960 se začala specifická forma zánětlivého poválečného patriotismu obracet v násilí proti imigrantům. Byl to přístup reflektovaný také mnoha fotbalovými chuligány z tzv. tvrdého jádra.“ (Carnibella a kol. 1996: 18; Vochocová 2005, viz dále v textu)

Jednou z nejdůležitějších změn provázejících chování fotbalových fanoušků v 60. letech byla výrazná změna stylu povzbuzování. Fotbaloví fanoušci chuligáni se mnohem více organizovali, během utkání předváděli na tribunách pečlivě synchronizované vlny, zpěvy, chorály a slogany. Zároveň začali častěji podporovat svůj tým na výjezdech na soupeřova hřiště (Vochocová 2005).

Výše uvedené obecné okolnosti spojované s fotbalovým násilím v Anglii se později staly převažujícími také ve většině ostatních zemí Evropy, kam se rozšířily v průběhu 70. let. Někteří odborníci se domnívají, že britský styl fotbalového chuligánství, pro který se kromě již zmiňovaných znaků stala typickou také vysoká míra konzumace alkoholu ve dnech zápasů, a často také transparentní projevy nacionalismu, rasismu a xenofobie, ze své země exportovali příznivci anglických týmů účastníci se pohárových soutěží a zápasů reprezentace. Jejich výjezdy na evropský kontinent byly v sedmdesátých a osmdesátých letech (a vlastně i dnes)

²⁸ Mezi teoretiky ale nepanuje jednoznačná shoda ani ohledně vlivu médií na chování fotbalových chuligánů, ani ohledně sociálního prostředí, z něhož fotbaloví chuligáni pocházejí (a v historii pocházeli) a jeho vlivu na jejich chování (Mareš, Smolík, Suchánek 2004; Vochocová 2005)

²⁹ K tomu srov. Carnibella a kol. 1996; Beyer 2002; Smolík 2001, 2002, 2005; Williams 2001; Mareš, Smolík, Suchánek 2004.

obvykle důvodem k obavám a velkým bezpečnostním opatřením (srov. Carnibella a kol. 1996).

Jednotlivé chuligánské gangy, které vznikaly v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let v Anglii, se organizovaly. V tomto období fotbaloví chuligáni ze zemí, které zasáhlo chuligánské řádění, pracovali organizaci a systém posuzování hierarchické pozice jednotlivých skupin v rámci subkultury na základě výsledků násilných střetů a dalších faktorů (Vochocová 2005). „Kromě jiných prostředků používali zprávy v tisku k určení toho, která skupina stojí na vrcholu hierarchie tvrdého chuligánského soupeření.“ (Carnibella a kol. 1996: 22; viz Vochocová 2005)

Tyto skupiny se nesoustřeďovaly pouze na fotbalové stadiony, ale i na jejich okolí. Od šedesátých let tak lze hovořit o subkultuře fotbalových chuligánů, která se vyvíjela a měnila své strategie (často jako důsledek postupu bezpečnostních a legislativních opatření).

Jak tvrdí King (1997), už na konci sedmdesátých a na začátku osmdesátých let bylo velice obtížné vyvolávat střety mezi jednotlivými skupinami přímo na stadionech a dobyt „kotel“³⁰, což vedlo k tomu, že chuligáni zvolili novou strategii (srov. King 2006; Foster 2006). Začali nosit neformální oblečení, které nebylo spjato s klubem a umožnilo vyhnout se policejnímu dozoru a přenesení jednotlivých střetů do ulic.³¹

³⁰ „Kotel“ (v angl. end) je místo na fotbalovém stadionu, kde se scházejí radikální příznivci klubu, kteří se považují za hooligans či ultras. „Kotel“ se obvykle liší od ostatních fanoušků svou vlastní skupinovou dynamikou i oblečením, společným skandováním a vyvěšováním vlajek. Slovo „kotel“ samo o sobě předurčuje tuto skupinu „k varu“. Od kotle se tedy očekává bouřlivá atmosféra (srov. Balcar 2000).

³¹ V 80. letech se chuligáni začali oblékat do značkového sportovního oblečení, aby na sebe zbytečně neupozorňovali policii. Nenosili klubové barvy, takže se snadno vešli do opozičních klubů. Navíc měli snadnější přístup do hospod v Anglii, kam se v klubovém oblečení nesmí. Policie stále vyhlížela skinheady v martenskách a hochů v drahém oblečení si nevšímala.

Fotbalové chuligánství ve Velké Británii se ocitlo v útlumu po tragických událostech v Bruselu roku 1985 (Williams 2001). Na Heyselově stadionu v Bruselu se dne 29. května 1985 konalo finále Poháru mistrů evropských zemí (PMEZ) mezi FC Liverpool a italským Juventusem Turín, před kterým došlo k tragédii, kterou lze zařadit do kategorie panických reakcí. Roznětkou byly skupiny podnapilých britských chuligánů, kteří před zápasem napadli italské fanoušky kameny. Následná panika v italském sektoru vyvolala prolomením ochranné zdi. V důsledku samotné bitky, zřícení zdi či ušlapání přišlo o život 39 lidí (3 další zemřeli po převozu do nemocnice) a dalších 250 lidí bylo zraněno (stov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Williams v souvislosti se vznikem sektorů pro radikálnější příznivce (u nás se pro ně obvykle používá označení „kotel“, v Anglii je to the end, ve Francii kop, v Holandsku side, v Polsku mlyn atd.) tvrdí, že jejich role, za kterou považuje také reálnou extenzi symbolického: „bránění maskulinní pověsti a území místních mužů“, vedla k vytvoření jakési celonárodní sítě lidí, jejichž rivalita pod zástěrkou fotbalu připomíná nepřátelství mezi kriminálními gangy (Williams 1993: 5).

Williams (1993: 3) v této souvislosti zmiňuje Cohena, který poukazuje na skutečnost, že v Anglii šedesátých let dvacátého století vládla všeobecná „morální panika“ ohledně chování mladých lidí. Zvyšovala se kriminalita a počet násilných činů spáchaných mladými lidmi, hovořilo se o jejich nejisté budoucnosti, objevovaly se subkultury a styly znepokojující dominantní konzervativní vrstvy společnosti a docházelo k rasovým nepokojům. V této atmosféře byl záhy fotbal médií označován za platformu, která tyto nežádoucí věci umožňuje, podporuje a propaguje.

V zemích, jako je Itálie, Španělsko, Dánsko a další, se aktivní fanouškovská subkultura vyprofilovala přece jen na méně násilné úrovni než tomu bylo v 80. letech v Anglii. S určitostí lze říct, že podoba fotbalového fandovství i násilnosti má také svá národní specifika. Jistě není náhoda, že se skupiny radikálních fanoušků po celé Evropě často pojmenovávají anglickými názvy, fanoušci

nosí britské symboly či šály britských klubů a přejímají jejich chorály a pokřiky. Britští hooligans jsou však také průkopníky násilnosti a nepřátelství mezi příznivci na mezinárodní úrovni. Pro většinu ostatních zemí platí, že incidenty vznikají pouze na úrovni meziklubové rivality v rámci té které země a fotbalové ligy, nikoli při mezinárodních zápasech reprezentačních týmů (stov. Beyer 2002).

U mírnější italské tifosi (fanoušci) a radikálnější skupiny ultras, kteří jsou příkladem odlišného stylu fandovství, upřednostňují zejména jeho vizuální, „teatrální“ formu, i když násilí se také nevyhýbají. Prozpěvují složité oslavné chorály, prezentují se obrovskými vlajkami, transparenty a organizovaným vytvářením obrazců a choreografií. Často také používají ohně, dýmavnice a pyrotechniku, aby dosáhli kýchžené bouřlivé fotbalové atmosféry, co nejlepšího zviditelnění svého „kotle“. Cílem je zapůsobit a soupeřit na stadionech s protivníky v nápaditosti, vtipnosti a hlučnosti. Alkohol zde hraje velmi malou roli, ultras někdy opilost považují za oslabující element v případném boji (stov. Beyer 2002; Smolík 2003b).

Za opak britských příznivců jsou považováni dánští roligans a skotští fandové, známí jako Tartan Army (stov. Finn 1998: 98 - 102). I když se účastní zápasů klubů i reprezentačního týmu ve velkých počtech a jejich náklonnost k alkoholu je zřejmá, neiniciují násilné incidenty a provozují sice hlučný, avšak mírumilovný „karnevalový“ způsob fandění (Beyer 2002).

V posledních letech patří k nejproblematičtějším příznivcům v Evropě také fanoušci italských, řeckých, tureckých, polských, srbských, chorvatských, španělských, francouzských, ruských, holandských a německých klubů. Při jejich střetech není neobvyklé používání nožů, železných tyčí nebo dokonce zápalných lahví, což má často závažné následky (v posledních letech i ztráty na lidských životech). Policie je v Polsku na rizikových fotbalových utkáních vyzbrojena puškami na gumové projektily, které v případě násilností neváhá použít. (V květnu 2004 došlo ke dvěma úmrtím poté, když polská policie omylem použila ostré náboje při násil-

nostech mezi fotbalovými chuligány a studenty slavícími majáles v Lodži). Polští kibice a szalikowci také uznávají a dodržují řadu nepsaných pravidel chování v určitých situacích, ke kterým na stadionech a při střetech dochází (více Beyer 2002; Football Factory 22/2003).

1.3 Teorie subkultur

O fotbalových chuligánech se hovoří jako o převážně mládežnické subkulturě, která je spojována se sociálně patologickými jevy (včetně násilí, politického extremismu atp.). Následující přehled se zaměřuje na popis teorii subkultur, vymezení základních termínů a přístupů k subkulturám mládeže. V subkapitole 1.3.1 bude popsána pouze subkultura fotbalových chuligánů.

Pojem subkultura byl ve společenských vědách poprvé použit ve 40. letech 20. století, a to v několika významech. Používá se jednak pro označení typologické kategorie, tj. dílčí varianty většího kulturního celku, jednak jako kontrakultura v protikladu k většímu celku negující některé hodnoty kultury dominantní (Hendl 2005; Syrový 1999).

Vnímání fotbalové chuligány jako subkulturu je běžně přijímaným přístupem k této problematice (srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Termínem subkultura se v obecné rovině označuje jakákoliv (dílejší) kultura, která je součástí rozsáhlejší instituce kultury, s níž má některé složky společné a některé rozdílné (Geist 1992; srov. Hartl, Hartlová 2000; Giddens 1999).

Krech, Crutchfield a Ballachey (1968) za subkulturu považují tu část celkové kultury společnosti, která je typická pro některou výše uvedenou společnost.

Míra odlišnosti subkultur od celé kultury, již je součástí, je jednak pohyblivá, jednak se může lišit buď minimálně, nebo může být zcela v opozici proti celé kultuře (tzv. protikultura, kontrakultura). Velikost a charakter rozdílu je dán celou řadou faktorů, jako

je věk (tzv. mládežnická kultura), náboženství (sekty, rituály), původ, národnost, etnikum, rasa, sociální pozice, sociální status, zájmy, sociální instituce, segregace atp. Při větších odlišnostech subkultury (zejména takových, které lze charakterizovat jako protichůdné celé kultuře) vzniká napětí a konflikty, které nezřídka ústí do značně dramatických situací. V posledním období je subkultuře v jednotlivých sociálních makrocelcích věnována zvýšená pozornost, a to nejen v sociologii, kde se začíná upevňovat sociální disciplína, sociologie subkultury (srov. Hebdige 1979).

Termín subkultura se tak vztahuje na specifickou skupinu, která je tvůrkyní a nositelem zvláštních, odlišných norem, hodnot, vzorců chování a životního stylu, i když se podílí na fungování širšího společenství. Některé subkultury mládeže mají tendenci k vědomému sebeuzavírání, k utváření skupinových subkulturních hranic, které plní funkci sebeobrany a sebeobrany. Je nutné poznamenat, že výzkumy subkultur se netýkaly pouze subkultur mládeže, ale i subkultur deviantních a subkultur nevztahujících se k věkové kategorii mládeže. Jednou z hypotetických subkultur, která by se mohla vztahovat i k subkulturě fotbalových chuligánů, je tzv. subkultura násilí (srov. Girtler 2001).

Cohen (1955) upozorňuje v souvislosti s procesem výstavby teorie subkultur rovněž na fakt, že problémy utvářející subkulturu nejsou distribuovány rovným dílem, ale souvisí s rolí v sociálním systému. Každý věk, pohlaví, rasa či etnikum, každé povolání, ekonomická vrstva nebo sociální třída má své specifické charakteristiky a další role (srov. Gordon 1970).

Subkultura – tedy i subkultura fotbalových chuligánů – poskytuje svým členům emoční, materiální a sociální podporu. Jedinci však zpravidla nejsou úplně integrováni do deviantní subkultury a současně si udržují určité vazby ke konvenčnímu sociálnímu prostředí (rodině, zaměstnání apod.).

V šedesátých letech se význam pro vznik deviantních subkultur přikládal kulturním konfliktům, tj. konfliktům mezi dominantní kulturou střední třídy a kulturou nižší třídy, kulturou imigrantů,

rasových a etnických menšin apod. To se promítlo i do samotného výzkumu fotbalových chuligánů.

Subkultury mládeže dle Grubera (1997) mají ve společnosti tyto funkce:

- 1) poskytují specifické „útočiště“ nesocializovaným jedincům;
- 2) umožňují komunikaci potřebnou pro výkon té které zájmové činnosti;
- 3) ve své existenci subkultury umožňují realizovat a vyzkoušet nové a nevyzkoušené vzorce chování;
- 4) existence subkultur je zároven symptomem takovýchto vzorců;
- 5) existence některých subkultur může být pro společnost zdrojem značných problémů (kriminalita, rasové bouře atd.);
- 6) subkultury mládeže jsou i vyjádřením míry demokracie a svobody ve společnosti (srov. Gruber 1997).

Zkušenosť zakódovaná v subkulturách je zformována různými místy (práce, rodina škola, „průmyslem pro teenagery“ atp.). Každé z těchto míst vnucuje svoji vlastní strukturu, vlastní pravidla a významy, vlastní hierarchii hodnot. Tyto struktury jsou souběžné (syntaktické), jsou spojeny díky rozdílnosti (domov/škola, škola/práce, domov/práce, privátní/veřejné apod.) či díky podobnosti (Hebdige 1979).

Příslušníci subkultur mládeže jsou spolu spojeni různými symboly a rituály, zájmy a způsobem života, morálními hodnotami, oblečením nebo specifickou řečí. Bez znalosti těchto symbolů, předešlím řečí, lze jen obtížně porozumět subkulturám mládeže (srov. Yinger 1970; Cohen 1970; Girtler 2001).

Skupiny mládeže, které ovlivňují tvorbu subkultur mládeže, často vytvářejí rozdíly v reprezentovaných hodnotách zcela záporné tak, aby ve vztahu k dominantní kultuře vynikly (to je patrné např. v reprezentovaných hodnotách, životním stylu, jazyce, módě, umělecké tvorbě, hudbě, politických názorech, zcela záporné vynikly (a roli zde sehraávají i média prezentující jednotlivé subkultury mládeže).

Tyto odlišnosti jsou patrné i mezi jednotlivými subkulturami mládeže. Některé subkultury mládeže vyznávají zcela jiné hod-

noty (akceptují či zavrhují specifické hodnoty), názory apod. Ve vztahům k jiným subkulturám někteří členové subkultur uplatňují pravidlo vzájemného posuzování skrze vlastní předsudky (srov. Girtler 2001).

Subkultury mládeže, stejně jako jiné společenské fenomény, lze typologizovat na základě nejrůznějších kritérií. Jedno z nejčastěji uváděných kritérií je kritérium vzniku, které subkultury mládeže dělí na subkultury mládeže přenesené (z jiných zemí) a originální (původní). Dalšími kritérii mohou být:

- 1) rozšířenost subkultury (či dokonce existence, resp. neexistence v ČR);
- 2) jednotnost subkultury mládeže/nejednotnost subkultury mládeže (existence několika proudů v rámci jedné subkultury);
- 3) z hlediska politické angažovanosti (angažované, neangažované);
- 4) míra společenské přijatelnosti z hlediska ústavního pořádku (subkultury s extremistickými prvky, subkultury bez extremistických projevů) (srov. Smolík 2006b)

V každé subkultuře mládeže lze vysledovat několik typů příznivců. Kromě aktivních příznivců jednotlivých subkultur mládeže, kteří např. pořádají koncerty, protestní akce, vydávají magazíny i hudební nosiče, existuje i širší část pasivních příznivců („konzumentů“), kteří se na existenci subkultury podílejí minimálně, ale konkrétní subkultura pro ně má velký význam (Smolík 2006b).

Syrový (1999) poukazuje na postsubkulturální přístup, kdy devadesátá léta jsou do jisté míry směsí všech předchozích hnutí a subkultur. S tímto názorem lze do jisté míry souhlasit. Některé subkultury mládeže se renovují, dostávají nový obsah, uchopují nová témata (feminismus, multikulturalismus, sexismus, ochrana životního prostředí, vztah k imigrantům, k etnickým menšinám atp.).

Subkulturální příslušnost může být i určitým motivem nutným pro pochopení případného delikventního či protispolečenského

chování jedince, např. u mezisubkulturních konfliktů či politicky motivovaného násilí (srov. Syrový 2002).

Sociální vědy se intenzivně zabývají tzv. subkulturou mládeže, resp. subkulturami mládeže³² přibližně od padesátých let (srov. Kabátek, 1989; Kol. 1996; Thornton 1997; Macek 1999).

Vědeckější přístup k subkulturám, který byl doplněn o vlastní metodologické přístupy (zúčastněné pozorování), byl vytvořen již během 20. let dvacátého století, kdy skupina sociologů a kriminologů v Chicagu založila kartotéku pouličních gangů mládeže a deviantních skupin (srov. Hebdige 1979).

Představitelé Chicagské školy argumentovali, že deviance studovaná ve vlastním sociokulturním kontextu se projevuje jako normální odpověď na určené kulturní normy a není tudíž symptomem psychologického deficitu (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004).³³

³² V průběhu padesátých let 20. století Peter Willmott a David Downes uveřejnily samostatně pasáže z výzkumu o životě adolescentů z working class, které důrazně odmítly beztrždní kulturu mládeže. Toto odmítnutí lze nejlépe pochopit v kontextu širší diskuse o funkci subkultury, která po mnoho let zajímala ty sociology, kteří se zaměřovali na teorie deviací (Hebdige 1979).

Podle sociologických teorií neexistuje jednotná kultura mládeže. Tato teze, uplatňovaná od poloviny 70. let, odráží sociální rozvrstvení liberálních společností a velkoměstských aglomerací. Zrcadlí možnosti sebe-realizace jedince i subkulturních skupin. Hodnoty a postoje pluralitního prostředí přes jeho zásadní mezery a omezení vznik subkultur přímo umožňují. Čím komplexnější je kultura a čím diferencovanější je populace, tím pravděpodobnější je vznik různých subkultur (srov. Syrový 1999; Kol. 1996; Giddens 1999). Snad i proto většina subkultur mládeže vznikla v USA a Velké Británii, kde populace byly a jsou nejdiverzifikovanější. V České republice se tak jednotlivé subkultury mládeže objevují až po určitém časovém odstupu a jsou tzv. „přenesené“.

³³ Becker v šedesátých letech upozornil na skutečnost, že deviantní chování je výsledkem labellingu. Ten je utvářen na základě deviantních skupin, které si stanovují vlastní normy a pravidla chování, přičemž

Chicagská škola se věnovala především deviantním jedincům (neúspěšným outsiderům, životním ztroskotancům, kriminálním živlům), které studovala biografickými metodami - používala tzv. labeling theory a skládala jednotlivé znaky charakteristické pro jednotlivé subkultury (srov. Jenks 2005).

Chicagská škola tak vytvořila klíč k používání termínu subkultura a teoretický rámec pro jeho užívání. Ten později převzalo Birminghamské centrum pro současná kulturní studia (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies, CCCS) (srov. Muggleton 2000; Muggleton, Weinzierl 2003; Bennet, Kahn-Harris 2004; Martin 2004).

Pozdější zájem o subkultury mládeže v obecném smyslu byl podnícen v 50. letech i výsledky zkoumání M. Abramse, který popsal na významná specifika spotřebního chování mládeže - na jejich nezávislost na konzumních zvyklostech dospělých Britů. Výsledky Abramsových výzkumů a vznik prvních poválečných, výrazně se odlišujících stylů mládeže (např. Teddy Boys ve Velké Británii, jenž se podíleli na formování subkultury skinheads či fotbalových chuliganů), byly některými sociology interpretovány jako důkaz existence svébytné subkultury - světa, který nepodléhal autoritě, normám a hodnotám dospělých (srov. Kabátek 1989).

Další z autorů, Phil Cohen, se zabýval propojováním kultury mládeže a kultury rodičů a interpretoval různé styly mládeže jako dílčí adaptace na změny, které poznamenaly dělnickou komunitu v londýnském East Endu. Phil Cohen definoval subkulturu jako: „kompromisní řešení mezi dvěmi protikladnými potřebami:

1) potřebou utvořit a vyjádřit autonomii a rozdílnost od rodičů, a 2) jako potřebu identifikace s rodiči“.

Cohen za latentní funkci subkultury mládeže určil: „vyjádření a vyřešení rozporů, které setrvaly nebo zůstaly nevyřešeny v rodičovské kultuře“ (Hebdige 1979: 79).

Jedinci z deviantních skupin jsou vnímáni jako outsidersi (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004).

Hebdige³⁴ (1979) pojednává o situaci ve Velké Británii po-
znamenává, že faktory podílející se na rozpadu a polarizaci ve
společnosti tzv. working class v Anglii byly: nástup masových
médií, změny ve složení rodiny, změny v organizaci školní výuky
a práce, a posun vzájemného vztahu mezi prací a volným časem.

Autoři klasické studie ze 70. let 20. století *Resistance Through
Rituals* z CCCS upozornily na skutečnost, že rozdílné typy cho-
vání, oblíbené hudební styly a styly odívání, které vytvářejí sub-
kultury mládeže, v podstatě souvisejí se sociálním zařazením a
jsou kolektivní reakcí na strukturální změny v poválečné britské
společnosti (srov. Hebdige 1979; Syrový 1999; Muggleton 2000;
Bennet, Kahn-Harris 2004; Martin 2004; Jenks 2005). Každý
příklad subkultury tak reprezentuje řešení specifických životních
okolností, jednotlivých problémů a protikladů (Hebdige 1979).

Je nutné zdůraznit, že představitelé CCCS čerpali z Gramscio
a Althusserova kulturního marxismu³⁵ (s vlivy situacionismu) a
interpretovali poválečné subkultury mládeže, jako byly Teddy
boys, mods, skinheads a fotbaloví chuligáni, jako oblasti, jimiž se
mládež z dělnické třídy brání dominantním hegemonním institu-
cím britské společnosti (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004; Jenks
2005).³⁶

³⁴ Dick Hebdige znamená pro mnoho studentů i sociálních vědců sku-
tečnou ikonu ve výzkumu subkultur mládeže. Ačkoli jak poznamenává
Jenks (2005), Hebdige subkultury neobjevil, nelze mu upřít, že určil
teoretické a klasifikační termíny a východiska následných výzkumů.

³⁵ Koncept odporu části mládeže užívaný CCCS a převzatý z Gramscio
prací se zakládá na argumentaci, že třídní vztahy se v pozdně kapita-
listické společnosti odvíjejí z pokračujícího hegemonního boje bur-
žoazie, která se snaží udržet dominanci a svůj vliv přesunout z oblasti
ekonomické do oblasti ideologického řízení (srov. Bennet, Kahn-Harris
2004). Louis Althusser, francouzský marxista, podobně jako Gramscí tr-
val na udržování dominantní kultury pomocí ideologií (idejí), hromad-
ných sdělovacích prostředků atp. (srov. Kidd 2002).

³⁶ Autoři dalších prací, do jistě míry utvářející CCCS, které měly zásad-
ní vliv na současný akademický výzkum a výuku o subkulturách mlá-

Subkultury byly označeny jako rebelantsky „politické“ se
schopností rituálně vzdorovat kapitalistickému začlenění (což
CCCS označil za „magické“ nebo „imaginární“ řešení společen-
ské podřízenosti) (Muggleton, Weinzierl 2003).

CCCS se stala na dlouhou dobu uznávaným centrem a uzná-
vanou školou studia subkultur mládeže. Přesto se ani CCCS ne-
vyhnul kritickým připomínkám či přímo kritice.

Jednou z kritických připomínek bylo, že CCCS nevěnuje do-
statečnou pozornost ženám v subkulturách mládeže (např. Mc-
Robbie, Garber a studie *Girls a Subcultures*, Gilroy ad.). Další
kritika směřovala ke skutečnosti, že CCCS nikdy nezkoumal mlá-
dež, která subkulturní role³⁷ převzala z pouhé legrace, z touhy
„být chvíli in“: Frith (1983 dle Bennet, Kahn-Harris 2004) si
všiml faktu, že většina dospívajících z dělnické třídy často prošla
více subkulturními skupinami, změnila identitu, hrála subkulturní
roli z legrace (možná i z možného pozérství). Tento autor jako
CCCS nezohledňoval vliv pohlaví, povolání a rodiny na přís-
lušnost k určitým subkulturám (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004).

Studium CCCS také lze dále vytknout, že nezohledňovaly geo-
grafické zvláštnosti subkultur mládeže, tj. nezabývaly se lokál-
ními variacemi určitých stylů hudby apod. S tím souvisel problém
teorie subkultur dle CCCS. Jedná se totiž o britský koncept, který
byl vytvořen s ohledem na velice specifickou část mládeže – bílé
muže z dělnické třídy. To jen obtížně umožňovalo transponovat
(přenést) subkulturní teorii do jiných národních kontextů (na tuto
skutečnost ve svých studiích upozorňují např. Brake, Pilkington
či Gilroy).

---

deže, byli Paul Willis, Dicka Hebdige a Angela McRobbie (srov. Ben-
net, Kahn-Harris 2004).

³⁷ Subkulturní roli označují chování, které se vztahuje k statusu v rámci
subkultury mládeže.

Dalším problematickým opomenutím byla nepřiznaná role médií, která se výraznou měrou podílejí na utváření subkultur, resp. subkulturních identit (k tomu srov. Thornton 1997)³⁸.

Dalším negativem v subkulturním přístupu CCCS je nejasné vymezení mládeže coby osob většinou mezi 16 - 21 lety (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004). Z toho by vyplývalo problematické zařazení mladších či starších osob pod kategorii *subkultura mládeže*.

Kritici „heroického“ CCCS modelu subkultur zdůrazňují, že složitost a přesouvání povahy současných kulturních zkušeností mládeže nelze vysvětlit podle teoretického rámce, který připsuje těmto rozličným formám přímočarou časovou logiku (srov. Muggleton, Weinzierl, 2003).

Většina moderních společností je ve skutečnosti shlukem protínajících se subkultur, přičemž je obtížné říct, z jakého normativního kulturního světa se ta která subkultura odchyluje (Eagleton 2001).

Od začátku 80. let vzrostl význam analytického přístupu ke studiu mládeže, který byl volně označen jako postsubkulturní teorie. Tuto změnu v debatě o subkulturách mládeže vyvolaly problémy s rostoucí fragmentací nejrůznějších stylů mládeže³⁹ (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004; Muggleton, Weinzierl 2003).

Představiteli postsubkulturního přístupu jsou např. Steve Redhead či David Muggleton, kteří uvádějí, že strukturální ukotvení konceptu subkultur je problematické, jelikož je stále více užíván ve vztahu k současné kultuře mládeže (k jednotlivým stylům, proudům, proudům apod.).

³⁸ Thornton uvedla, že existují různé druhy médií: podporující (letáky), referující (hudební časopisy) a senzační (bulvární noviny), které počátku pomáhají rozlišné a rozptýlené kulturní zlomky sjednotit do rozpatelně definovaných subkultur, efektivně zdůrazňují jejich „rebelský“ charakter a často prodlužují jejich existenci (srov. Muggleton, Weinzierl 2003).

³⁹ Subkultury dnešních dní se často projevují i obchodními aktivitami, kdy zpeněžují vlastní identitu.

Jednotlivá subkulturní dělení selhala ve vztahu mezi styly, hudebními žánry a identitou, která postupně slábne a stává se flexibilnější (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004).

Redhead z MIPC (Manchester Institut for Popular Culture) tuto skutečnost dokumentuje na jednotlivých hudebních směrech ta-neční hudby z pozice postmoderní kritiky CCCS. I ostatní teoretici spojovaní s postsubkulturním přístupem se zaměřují na vzrůstající pružnost členství v kulturách mládeže a pokouší se vytvořit analytické rámce k vysvětlení typického seskupování mládeže.

Pokračující všudy přítomnost konceptu subkultur lze odvodňovat tím, že stále zůstává ústředním pojmem v post-CCCS studiích mládeže, stylu a hudby, přestože se jako koncept stále více užívá pro jakoukoliv módu.⁴⁰

Muggleton (2000) poznamenává, že v postmoderní době jsou subkultury pouze estetickými kódy. Pro moderní éru subkultur jsou charakteristické tyto znaky: *skupinová identita, stylová homogenita, silné hranice trvání, poskytnutí hlavní identity, vysoký stupeň ztotožnění, členství vnímané jako stálé, nízký stupeň subkulturní mobility, důraz na přesvědčení a hodnoty, politické vyjádření odporu, zaměřenost proti médiím, autentické vnímání sebe (self-perception). Pro postmoderní éru jsou charakteristické tyto znaky: roztržitá identita, stylová heterogenita, slabé hranice trvání, mnoho stylových identit, nízký stupeň ztotožnění, přechodná náklonnost k subkultuře, fascinace stylem a image, apolitické cítění, pozitivní postoj k médiím, vědomí neautentičnosti.*

I když je patrné, že část subkultur lze označit za „životní styly“ (life-styles), fotbalové chuligánství má spíše znaky subkultur, jak jsou popsány Muggletonem (2000) v charakteristikách moderní éry subkultur.

⁴⁰ Bennett (1999 dle Bennet, Kahn-Harris 2004) k tomu poznamenává, že sledujeme, jak se termín subkultury stává diskutabilním pojmem. Je totiž všezahrnujícím („catch-all“) termínem pro nejrůznější aspekty společenského života mladých lidí, stylů a jednotlivých hudebních žánrů (srov. Bennet, Kahn-Harris 2004).

1.3.1 Subkultura fotbalových chuligánů

„Zebral jsem a prosil jsem a rýpal jsem, a tak to nakonec matka vzdala a dovolila mi jezdit na zápasy venku. Tehdy jsem jásal; dneska mě to pohoršuje. Jak ji to propána jen napadlo? To vůbec nečetla noviny a neřídila se na televizi? Neslyšela nic o fotbalových chuligánech? Měla aspoň představu, jak to vypadá v takovém fotbalovém speciálu, jednom z těch nechvalně proslulých vládků vozících fandů po celé zemi? Taký mě mohli zabít.“

Hornby, N.: Fotbalová horečka, s. 50

„Fotbalové násilí neplořilo skinheady, ani skinheadi nevynalezli výtržnosti na stadionech, ale tyto dva jevy vstoupili na přelomu šedesátých a sedmdesátých let do povědomí veřejnosti společně a dodnes jsou v myslích některých lidí neoddělitelné.“

King, M., Knight, M.: Hoolifan: 30 let násilí, s. 32

Subkultura mládeže reflektují i oblast politických témat, některé subkultury – např. subkultura fotbalových chuligánů – se často mohou profilovat jako politicky aktivní, zaujímat postoje, názory, prosazovat své ideje atp. Trend v této oblasti v průběhu posledních 20 letech byl následující: jednotlivé subkultury, do jisté míry vysoce politizované, v průběhu devadesátých let opouští zájem o politická témata na úkor zábavy a trávení volného času, projevuje se rozříštěná identita, stylová rozrůzněnost a nízký stupeň ztotožnění. Důraz je kladen na styl a dokonalou image, aby se koncem 90. let, v souvislosti s široce vnímaným antiglobalizačním hnutím téma politiky (ochrana životního prostředí, lidská práva, požadavky na decentralizaci státní moci, odstranění sociálních nerovností atd.) vrátilo s mnohem větší razancí než dříve.

Marada (2003) hovoří o každodenní zkušenosti politické povahy a o tom, jak tato každodenní zkušenost ovlivňuje naše politické

názory, postoje, volby, ideologická přesvědčení či světonázorové orientace vedoucí k utváření politické identity.

Subkultury mládeže jsou vhodným terénem pro utváření politických přesvědčení a postojů především (ovšem nikoli) pouze části mládeže, která se v rámci (i politické) socializace vymezuje i vůči politické sféře.

Je zřejmé, že příslušnost k určité subkultuře není založena na vlohách či vrozených vlastnostech. Identifikace s určitou subkulturou je dána do velké míry procesem socializace⁴¹. Přístup do prostředí subkultury mládeže dále rozvíjí proces přejímání norem dané subkultury (Smolík 2006b). Z výzkumů vyplývá, že na vzniku těchto norem se podílí i rodina, vrstevníci, škola a komunita⁴² (Wann a kol. 2001).

Je patrné, že hodnoty, víra, postoje a normy, které vyznává subkultura fotbalových chuligánů v Evropě, se liší od jiných skupin fanoušků (srov. Wann a kol. 2001).

Stejně tak ani subkultura fotbalových chuligánů není zcela jednotná a homogenní, je pouze založena na stejných pravidlech.⁴³

Je třeba poznamenat, že moderní fotbalové chuligánství (od šedesátých let dvacátého století v Anglii) bylo utvářeno a ovliv-

⁴¹ Socializace je definována jako proces učení se jak žít a rozumět určité kultuře či subkultuře skrze pochopení jejích hodnot, víry, postojů a norem. U sportovního fandovství, resp. chuligánství dochází v procesu socializace k přejímání hodnot, víry, postojů a norem sportovní fandovské, resp. chuligánské kultury (jako je kupříkladu terminologie, slang a podobně) (srov. Wann a kol. 2001).

⁴² Muži jsou často ovlivňováni svými vrstevníky a až poté rodinou a školou. U žen má nejdůležitější vliv rodina, následovaná skupinou vrstevnic (Wann a kol. 2001; srov. Smolík 2001).

⁴³ Příslušnost k určitému kulturnímu, resp. subkulturnímu prostředí a k určitým skupinám vyžaduje plnění určitých norem, které toto prostředí na svých příslušnících vyžaduje. To se ovšem promítá v jejich motivacích a způsobech chování. Člen skupiny se učí být agresivní, když má pozitivní vztah ke skupině, v níž být agresivní platí jako žádoucí norma (gang). Tak mohou skupiny nebo i celá subkultura usnadňovat vývoj agresivní osobnosti (srov. Nakonečný 1996: 211).

ňováno některými subkulturami té doby (mods, bootboys, skinheads atp.) (srov. Hebidge 1996, 2002; Mareš 2001b, 2003a; Centrum strategických studií 2003; Smolík 2001, 2005; Beyer 2002; Bastl 2001b; Harsányi 2005; King, Knight 2005). Centrum strategických studií (2003) upozorňuje především na ovlivňování skinheadské a chuligánské subkultury, přičemž k provázání těchto subkultur nedocházelo výhradně.⁴⁴

Před vznikem samotné subkultury skinheads existovala již mládežnická subkultura tzv. hard mods, jejichž působnost je často spojována s londýnskou čtvrtí East End.⁴⁵ Je třeba si uvědomit, že hard mods nebyli problémem jen East Endu. Také ostatní města jako Newcastle, Liverpool a Birmingham měly tyto gangy, které se často utkávaly v bitkách při fotbalových utkáních či koncertech. Nicméně nejsilnější v tomto směru byl Glasgow. Tady bylo ono chápání teritoriality u mods (když se sdružovali do gangů používající pro dopravu po „své“ části města scooterů Vespa a Lambretta)⁴⁶ nejmarkantnější. Dokonce i jednotlivé části měst byly proslulé jednotlivými názvy gangů mods (Koubek 2001).

Z tzv. hard mods se zrodil styl skinheads.⁴⁷ Charakteristickými prvky skinheadů byly (a jsou) boty DocMartens⁴⁸, košile Ben

⁴⁴ Původ skinheadů je obvykle hledán ve spojení subkultury mods a subkultury rude boys. Mods vznikli v první polovině 60. let v Anglii a jednalo se o subkulturu bílé mládeže, která ve svých preferencích vyžadovala dobrou oblékání a soulovou hudbu. Postupně ovšem forma oblékání přebírala některé dělnické rysy a mezi preferované hudební proudy se přiřadila hudba jamajských přistěhovalců, reggae a ska. Ta byla také jedním ze styčných bodů mods a rude boys. Rude boys byla subkultura přistěhovalců, která se promítala v uličních organizacích gangového typu (Bastl 2001b).

⁴⁵ Pro vznik subkultury se zdají být optimální specifické, především centrální městské zóny, kde se vytvořily sociálně-psychologické předpoklady k odmítání „oficiální“ kultury a sociální standardů. (Mezník 2003: 14)

⁴⁶ K tomu především srov. Hebidge (1996: 109 - 115, 2002: 52 - 59).

⁴⁷ K tomu více Koubek 2001; Mareš 2001b, 2003a; Bastl 2001b. Hard mods se promísili s různými partami fotbalových fanoušků (kvůli vy-

Sherman, oblečení Fred Perry, Lonsdale, bombers, Harringtony atp. (srov. Koubek 2001; Mareš 2001b; Bastl 2001b). Boty DocMartens byly také jednou z prvních zbraní využívaných při fotbalových utkáních, jež skinheads navštěvovali.⁴⁹

Dalším důležitým módním doplňkem, který utvářel skinheadský styl byly šle (kšandy), používané místo pásku. „Uniforma“ skinheads nebyla nikdy úplná bez všech těchto doplňků, zpravidla jen zakoupení pracovních vysokých bot neznamenal, že se jejich vlastník cítí být součástí skins. Teprve spojením většiny těchto součástí se stával představitelem kultu (Koubek 2001).

Fotbal byl pro skinheady jednou z dominantních událostí týdně. Bastl (2001a) uvádí intenzivní násilí provázající zejména fotbalové zápasy jako charakteristický znak nově formované subkultury.

V sezóně 1968 – 1969 se začaly formovat první velké skupiny (chuligánské gangy) skinheads a mods, které doprovázely při utkáních týmy jako Leeds United, Liverpool a Everton. Samozřej-

sokým botám se jim říkalo boot boys), které doprovázely jednotlivé kluby. Své výjezdy však začali doplňovat násilnými střety s policií i s příznivci protivníka (Mareš 2003a).

⁴⁸ DocMartens – uniformní obuv mládeže po celém světě. V roce 1945 vynalezl tyto boty Claus Maertens, německý lékař, který po lyžařském úrazu potřeboval pohodlnou obuv pro svou zraněnou nohu. Maertens vyvířoval gumovou podrážku z pneumatiky a tepelně ji spojil s vrškem tak, že uprostřed zůstala stěsnaná vrstva vzduchu. Boty byly patentovány o dva roky později a populárními se staly především mezi staršími ženami jako ortopedická obuv. V Anglii je od 1. dubna 1960 začala licenčně vyrábět společnost Griggs&Co. Původní model 1460 s osmi dírkami - jenz je dodnes klasikou - objevili v 60. letech angličtí skinheads, kteří odhalili potenciál této boty při střetu s protivníkem. O dekádu později se o renesanci martensek postarali punkeři a v bohatém výběru typů a barev se výrobky DocMartens postupně staly pevným bodem mladé módy a kultury obecně. Pro jejich jednoduché a funkční provedení jsou ideálním antimódním symbolem (Daly, Wice 1999).

⁴⁹ Boty byly také často kolorovány v barvách jednotlivých klubů (později i národních barvách).

mě i velké fotbalové kluby jako Manchester United měly skupiny skinheads fans (v Manchesteru např. nazývané Red Army), jejichž počet dosahoval i několika tisíc.

Bylo lhotejší, jestli šlo o jižní nebo severní klub, počet fanoušků vždy dosahoval minimálně několika set skinheads (Koubek 2001).

Násilí na fotbalových stadionech probíhalo jak v době zápasu (zejména gól byl příležitostí pro případný útok na soupeřovy fanoušky), tak i před utkáním a po něm. Pro skinheads bylo násilí spojené s utkáním rituálem, stejně jako později úspěšné schování zbraně před strážníky. Policie se v reakci na tyto události snažila znepřátelené skupiny separovat, výsledkem však bylo přesunutí násilí mimo prostor sportovních utkání. Napadány byly restaurace, nádražní stanice, tj. většina míst, kde se dala předpokládat přítomnost fanoušků jiného týmu. Společenskou nebezpečnost těchto výtržností se snažila policie redukovat zákazem zbraní používaných při těchto incidentech, aby byl eliminován rozsah zranění. Je třeba připomenout, že i zmíněné pracovní boty byly kupříkladu vybaveny ocelovým hrotem (nebo měly minimálně ocelovou špičku), a proto nošeny jako zbraň. Užívány byly samozřejmě i různé láhve, tyče, vzduchové pistole, dlažební kostky, žiletky apod. Poté, co byly tyto „nápadné“ zbraně policií zakázány, dokázali fotbaloví fanoušci vytvořit jiné, rafinovanější. Jako příklad je uváděna (srov. Vokno 18/1990: 87 - 91) tzv. Millwallská cihla – novinový papír, dlouho skládaný a tvrzený tak, že vytvořil zbraň obuškového typu. Různé další „zbraně“, jako nabroušené kovové hřebeny se zašpičatělou rukojetí určenou k bodání nebo naostřené mince, zase umožňovaly napadnout protivníka z dálky – vrháním. Kreativita ve výrobě zbraní zacházela až např. k výrobě speciálních důlních přileb, které měly štítky nabroušené jako ostří (srov. King, Knight 2005).⁵⁰

⁵⁰ Dnes jsou používány například pomeranče se žiletkami, okované pásky, kameny, odpadkové koše, tyče, elektrické kabely atp.

Mareš (2003a) v souvislosti s těmi vzájemně se ovlivňujícími subkulturami připomíná i pěstování kultu mužnosti, násilí a patriotismu a zdůrazňování dělnického původu.

V šedesátých a sedmdesátých letech tedy vznikla specifická subkultura, jejíž příslušníci v kontextu vlastního ztotožnění se s cíli určitého sportovního klubu vyžívali (a vyžívají) v násilných střetech s příznivci protivníka, s pořadatelskou službou a s policií, přičemž neberou ohledy na společenské a právní normy a konvenované gangy fotbalových násilníků, kteří již sportovní stránku fandovství zcela upozadují a soustřeďují se na organizování násilných střetů, a to v současnosti i za pomoci mobilních telefonů či e-mailů.

Na počátku sedmdesátých let se skinheads částečně transformovali do subkultury suedeheads, zpopularizované kulturním filmem Clockwork Orange (Mechanický pomeranč) od režiséra Stanley Kubricka (srov. Mareš 2006). Na základě filmu se část subkultury identifikovala s hlavní postavou, takže se image a chování prezentované ve filmu přenesly částečně i na fotbalové stadiony.⁵¹

Od sedmdesátých let probíhala komunikace v takzvaných fotbalových zinech, které se profily jako nezávislé časopisy zaměřující se (nejenom) o fotbalové aktivity fanoušků.⁵²

⁵¹ Film vznikl podle stejnojmenného románu Anthonyho Burgessa v roce 1971. Název pochází z londýnského pořekadla „divný jako mechanický pomeranč“. Jedná se o kriminální satiru s prvky sci-fi, která se odehrává v Londýně v nedaleké budoucnosti. Hlavní postavou filmu je Alex de Large, vůdce party chuliganů, který žije pro tři věci: násilí, sex a zvrácený obdiv k Beethovenovi. Členové gangu nosí bílé kostýmy s buřinkami a před výpravami za ultranásilím popíjejí drogový koktejl (tzv. Moloko). Na základě filmu vznikla i hudební odnož punku, tzv. Clockwork Orange punk (např. kapely The Adicts, Major Accident apod.) (srov. Bulldog 1999).

⁵² První fotbalový fanzine v Anglii byl Foul, který vycházel v letech 1972 - 1976.

Ve vývoji subkultury fotbalových chuligánů jsou patrné i projevy tzv. graffiti. Zvláště v poslední době vznikají pracované graffiti vytvářené vztahující se k fotbalovým klubům (případě jednotlivým chuligánským gangům) (srov. Fan Šlask č.9/1999 - 7/2000; TMK 10/2003).⁵³ Graffiti jsou prezentovány i na internetových stránkách jednotlivých chuligánských gangů.

Mimo graffiti se chuligánské gangy prezentují i masivním vylepováním nálepek (tzv. stickers) s motivy svého klubu/gangu například při výjezdech do zahraničí, resp. i při domácích zápasech (srov. TMK 5/2003: 44, Football Factory 48/2007: 60 - 62, Ultras 49/2007: 8).⁵⁴

1.4 Typologie fotbalových chuligánů a přístupy k fotbalovému chuligánství

Fotbalové chuligánství lze rozčlenit podle různých kritérií, například podle způsobů chuligánského jednání, terčů chuligánských útoků, sociálních rolí chuligánů, politizace gangů apod. (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Hlavní výzkumná a teoretická východiska fotbalového chuligánství vznikala od konce šedesátých let 20. století díky sociologickým⁵⁵, psychologickým a antropologickým výzkumům, které byly prováděny britskými a německými vědci, např. Ianem Tay-

⁵³ Graffiti gangy se projevují „sprejováním“ na fasády budov, zdí, vlaků atp. Často se jedná o složité obrazce (v tomto případě s chuligánskou či přímo extremistickou tematikou).

⁵⁴ V České republice jsou nálepky rovněž moderní, o čemž svědčí fakt, že většina radikálních táborů se těmto aktivitám rovněž věnuje (např. příznivci Baníku Ostrava, Sparty, Slávie, Slovanu Liberec, Brna ad.).
⁵⁵ Několik desetiletí výzkumů primárně evropských sociologů nám prezentuje obrazy typického výtržníka jako mladého chlapce. Mimoto může být popsán jako opomíjený, nevzdělaný, často nezaměstnaný a vyhoštěný z většinové společnosti (Wann a kol. 2001).

lorem, Johnem Clarkem, Stuartem Hallem, Peterem Marshem, Johnem Williamsem, Antony Kingem, Wilhelmem Heytmyerem, Günterem Pilzem a dalšími.

Podle Carnibelly a kol. (1996) nelze v současnosti prezentovat čistý, nepředpojatý, a zároveň kritický přehled literatury věnující se fotbalovému násilí v Evropě. Zásadními charakteristikami souboru teorií vztahujících se k fotbalovému násilí jsou podle Carnibelly a kol. (1996) nejednotnost a hluboké rozdíly v explanacích. Carnibella a kol. (1996) se domnívají, že téma fotbalového chuligánství není možné omezit na projevy radikálních fanoušků při fotbalových zápasech. Mělo by podle nich být nahlíženo spíše v kontextu obecnějšího nárůstu kriminality a delikvence mládeže a výskytu nových deviantních subkultur. (Carnibella a kol. 1996: 33; Vochocová 2005)

Jedním z prvních sociálních vědců, který se věnoval fotbalovému chuligánství, byl britský psychiatr John Harrington. Soustředil se hlavně na sledování individuálních patologických reakcí fanoušků během zápasů, často užíval pojmy jako „nezralost“ a „ztráta kontroly“. Interpretace jeho studie posílily populární názor, že chuligánství je vysvětlitelné jako důsledek psychologických problémů jednotlivců (emocionální nevyrovnanost, abnormální temperament) (srov. Carnibella a kol. 1966).

John Harrington rovněž vypožadoval, že nejvíce špatného chování na fotbalových zápasech zahrnuje malé či větší skupinky a jen zřídka dojde k zapojení jediného fanouška (srov. Wann a kol. 2001).

Harrington (1968) nebral v potaz společenské nebo politické síly jako faktory ovlivňující chuligánské chování, což bylo jedním z důvodů, proč je všeobecně tato zpráva o problematice fotbalových chuligánů překonána (srov. Vochocová 2005).

Další, tzv. Langova zpráva, byla vypracována roku 1969. Na této týmové práci se podíleli John Lang, britský místopředseda Výboru pro sport (Sport Council) a zástupci fotbalové asociace (FA), policejních sil, fotbalovými hráči a manažery. Byla charakteristická jednak tím, že jejími autory nebyli akademici, jednak to

byla první z řady zpráv, které „hledaly řešení problému, jenž ale zatím nebyl jasně definován a ještě méně byl chápán“. (Carnibella a kol. 1996: 42; srov. Vochocová 2005)

Tato skutečnost přesto nebránila v tom, aby se na základě tzv. Langovy zprávy neuskutečnila některá opatření, z nichž nejdůležitějšími byly: maximální spolupráce mezi fotbalovými kluby a policií, absolutní akceptování rozhodnutí rozhodčího kýmkoli a rozšíření míst k sezení na úkor míst k stání (Carnibella a kol. 1996; Vochocová 2005).

Z výše uvedených britských vědců se sociolog Ian Taylor na počátku 70. let 20. století snažil vysvětlit fotbalové chuligánství z marxistických pozic. Dospěl přitom k závěru, že fotbalové chuligánství je projevem především nižších tříd (srov. Mikšík 2005).

Fotbalové chuligánství vysvětloval mimo jiné měnicí se podstatou fotbalu a s tím související změnou role hry a lokálního klubu v životě dělníků. Zdůrazňoval proces „zburžoaznění“ fotbalu, jeho profesionalizaci a komercializaci v poválečných letech. Vlivem těchto faktorů podle něj fotbal postupně přestal být součástí dělnické komunity. Takové odcizení fotbalu podle Taylora navíc provázely hlubší změny na pracovním trhu a s nimi související rozpad mnoha dělnických komunit. Násilí při fotbalových zápasích je proto podle Taylora třeba chápat z části jako důsledek úpadku tradičních hodnot dělnické třídy, zejména ale jako pokus znovu ovládnout hru na úkor bohatých elit (Vochocová 2005).

Tato koncepce se určitou dobu jevila jako uspokojivá, ale záhy se proti ní postavily argumenty a statistická fakta, která opět připomínala, že významný počet osob zainteresovaných do násilností nepocházel ze stereotypně vnímané working class, ale ze středních i vyšších tříd. Problém fotbalových násilností se tedy nedal vysvětlit pouze specifickým deviantním chováním v rámci určité společenské vrstvy.⁵⁶

⁵⁶ Holland'an Gerrit Valk (1998) o téměř třicet let později v obsáhlé zprávě nizozemské parlamentní Committee on Culture and Education o problému fotbalového chuligánství před nadcházejícím pořádáním mistrovství Evropy v roce 2000 konstatoval, že zřejmě neexistuje žádný systematický

Carnibella a kol. (1996) k Taylorovým závěrům podotýkají, že byly a zůstávají spekulativní.

Taylorovu přístupu se blíží závěry sociálních vědců z Leicester School, kteří vysvětlují bitky a násilné chování provázející fotbal jako jediné zdroje sebeúcty a úcty okolí pro nevzdělaného muže z dělnické třídy, tedy „z vrstvy s typicky nízkým sociálním statusem“. Autoři leicesterské školy však nezdůrazňují takové aspekty života, jako jsou deprivace, frustrace a odcizení, ale soustřeďují se na mechanismy, kterými si subkultura sama legitimizuje projevované násilí (srov. Carnibella a kol. 1996; Vochocová 2005).

Podle Dunninga, Murphyo a Wiliamse (1986, dle Wann a kol. 2001) lze u britských chuligánů vzít na vědomí fakt, že nejvytrvalejší pachatelé:

- (1) pocházejí z velmi drsné a nízké vrstvy;
- (2) jsou nevzdělaní a nezaměstnaní;
- (3) mají potřebu nebezpečí a vyhledávání vzrušivého chování;
- (4) mají neobvyklou potřebu ukazovat svou maskulinitu. (Wann a kol. 2001).

Smith (1983 dle Mikšíka 2005) analyzuje souvislosti projevů chuligánství a výtržnictví s fotbalovou sobotou, s tzv. „time out“, kdy je na daném místě a v daném čase snižena společenská kontrola nad chováním jedince a vzniká tak vhodný čas na vyhledávání vzrušení a ventilaci silných emocí.

Jako protiklad k výše uvedeným sociologickým teoriím zdůrazňujícím třídní a makropolitické změny se jeví přístup Petera Marshe (spoluautora studie Football Violence and Hooliganism in Europe). Ten ve svých studiích vycházel ze zúčastněného pozorování fotbalových chuligánů a z rozhovorů s nimi. Marsh strávil tři roky na fotbalových zápasech, ve vlacích a autobusech plných fotbalových fanoušků a chuligánů, v hospodách a na jiných místech, kde chuligáni trávili volný čas. Jeho záměrem bylo získat na fotbalové chuligánství náhled „jednoho z nich“ a využít ho k vyt-

matický vztah mezi fotbalovým vandalismem a sociálním prostředím jeho původců, a že hooligans tedy pocházejí ze všech představitelných sociálních vrstev.

voření vlastní teorie o fotbalových chuligánech (srov. Vochocová 2005).

Marsh dospěl k závěru, že násilí má zásadní význam pro konstituování identity mladých fotbalových fanoušků, a že jeho negativní dopady jsou ve srovnání s pozitiviv minimální. O svých zkušenostech s projevy radikálních fotbalových fanoušků Marsh píše: „Většina projevů, které jsou považovány za násilné mrzačení, je ve skutečnosti vysoce ritualizovaným chováním, které je ve fyzickém smyslu mnohem méně škodlivé než by se mohlo zdát. Zdálnivý chaos má ve skutečnosti přísný řád a akce na tribunách je řízena jemnými pravidly. To umožňuje projevit 'mužnost', ale díky ritualizaci agrese je možné 'hrát hru' za relativně bezpečných podmínek. Status 'fotbalového chuligána' umožňuje mladým mužům s malými šancemi uspět ve škole nebo v práci, aby dosáhli pocitu osobní důležitosti a identity skrze uznání svých přátel. Fotbalové tribuny jsou proto v tomhle smyslu místy alternativních kariér – takových, v nichž jsou úspěch a vlastní důležitost dosažitelné. Ačkoli je násilí ve smyslu působení fyzického zranění častější cestou k úspěchu, není příliš častou aktivitou. O násilí se mnohem víc mluví, než že by se přímo realizovalo.“ (viz Carnibella a kol. 1996: 41)

Marsh byl následně obviněn, že omlouvá agresivní chování fotbalových fanoušků, jelikož na základě mnoha empirických studií prokázal, že míra fotbalového násilí byla v 70. letech 20. Stole-
tí vysoce přeceněna. Samozřejmě, že toto ritualizované chování se v pozdějším období posunulo k agresivnější formě. Důvodem bylo nasazení neadekvátních prostředků a zkraslování události médií (srov. Carnibella a kol. 1996).

Carnibella a kol. (1996) uvádějí přehled dalších empirických studií, které se týkají fotbalového chuligánství v jednotlivých evropských zemích, na jejichž základě často docházelo k jednotlivým klasifikacím a typologiím fotbalových chuligánů.

Klasifikovat formy fotbalového chuligánství mimo fotbalové stadiony lze jen obtížně. Přesto se mnozí sociální vědci snažili o nejrůznější klasifikace a typologie fotbalových chuligánů, předev-

ším podle specifických druhů jejich chování. Pro úplnost uvedeme typologie vytvořené anglickými a německými sociálními vědci.

Jedním z prvních výzkumů subkultury fotbalových chuligánů byl známý výzkum trojice autorů Marshe, Rosserové a Harrého z roku 1978 (srov. Marsh, Rosser, Harré 1978).

Na základě výsledků zúčastněného pozorování a analýzy videozáznamů chování fanoušků oxfordského FC klasifikovali 7 typů sociálních rolí mezi aktivními fanoušky v „kotli“, které představovaly různé typy jednání a vyžadovaly rozličné individuální kapacity: chant leader, aggro leader, nutter, hooligan, organizer, fighter a heavy drinker.

Všem těmto rolím přisoudili určitý význam, patrný z jejich pojmenování, který je pro „život v hledišti“ charakteristický a zajišťuje jeho funkčnost. Považovali je také za specifický odraz rolevého jednání ostatních jedinců ve společnosti (srov. Marsh, Rosser, Harré 1978; Beyer 2002).

Marsh, Rosser a Harré (1978) vytvořili klasifikaci 7 sociálních rolí, které definovali podle chování jednotlivých aktérů na základě mnoha studií a zúčastněných pozorování.

První sociální rolí je chant leader či tzv. „caller“ („iniciátor chorálů“)⁵⁷. Chant leader je iniciátorem chorálů, zpěvů, pokřiků atp. Chant leader se realizuje při vypracování a kreativním vymýšlení pokřiků a chorálů (je často ideovým vůdcem gangu). Někdy také jako první reaguje na pokřiky soupeřových fanoušků. Odpo-
vedí soupeřovým přízvučům jsou často jen vulgarismy.⁵⁸ Druhou sociální rolí je tzv. aggro leader (útočník). Pokud vznikne konflikt s rivalitní skupinou, útočníci stojí vždy v první řadě. V uvedené studii jsou popisování útočníci s těžkými okovanými botami používající příležitostně i různé druhy zbraní.

Pokud někdo nenabyl pověst útočníka v mnoha střetech, může být skupinou označen jako tzv. bullshitter („vejtaha“). Třetí so-

⁵⁷ Vlastní překlad charakterizující danou sociální roli.

⁵⁸ Marsh, Rosser a Harré (1978) uvádí jako příklad odpovědi na skandování hostujících fanoušků dovětek skandovaný po jménu soupeřova klubu. Chelsea (Shit!), Chelsea (Shit!).

ciální rolí je tzv. nutter („šasek“), jehož chování ostatní vnímají jako potřeštěné, šílené či bláznivé. Čtvrtou sociální rolí je hooligan („chuligán“). Pátou sociální rolí je organizer („organizátor“). Předposlední klasifikovanou rolí je tzv. fighter („rváč“). Fighters jsou aktivní při podněcování ostatních fans ke střetu s jinou skupinou, a rovněž jako první vedou útoky na fanoušky jiných týmů. Fighters ustupují často do pozadí na úkor tzv. aggro leaders. Poslední sociální rolí je heavy drinker („opilec“). Heavy drinkers jsou ve skupině většinou tím, že dovedou vypít neskutečně množství piva, pod vlivem alkoholu se objevují i na fotbalových zápasech, a proto jsou často vyvedeni policií (srov. Marsh, Rosser, Harré 1978).

Z typizování nositelů rolí ve fanouškovské subkultuře vyplynulo, že jejich individuální podíl na vyvolávání nepokojů a násilností se liší. Skutečných problémových jedinců, tvořících tzv. tvrdé jádro (hardcore hooligans), bylo vždy mezi fotbalovými příznivci relativně malé množství. V některých případech však hráli důležitou roli početnější – umírněnější – jedinci, kteří je obklopovali. Jejich aktivní či pasivní podpora nebo nesouhlas přispíval k eskalaci nebo utlumení rodícího se konfliktu.

Marsh, Rosser a Harré (1978) ve výzkumu subkultury fotbalových příznivců zkoumali především identitu fotbalových chuligánů. Zájímala je zejména teritorialita na fotbalových stadionech (jednotlivé sektory tribun), sociální role a kariéra fotbalových chuligánů. Konstatovali, že prostory, které obsazují fotbaloví výtržníci, jsou mnohdy nejlevnějšími místy na stadionu. Tato místa byla a jsou známa jako „Ends“ (kotle). Mají i svá vlastní jména. Jako příklad je uváděn „Kop“ v Liverpoolu či „Shed“ na stadionu londýnské Chelsea.

Z šetření také vyplynulo, že zápasy oxfordského týmu navštěvovalo několik skupin, jež autoři popsali jako skupiny A - F. Skupina A byla označena jako „Rowdies“ a sestávala přibližně z 30 chlapců s průměrným věkem kolem 15 let. Skupina B byla proměnlivějšího složení a změnila se dle atraktivit fotbalového zápasu. Její charakteristikou však byla vyšší přítomnost osob se zázna-

my o zatčení, s podmíněnými tresty či se sociálním dohledem. Členové této skupiny nebyly pravidelnými návštěvníky všech fotbalových zápasů. Skupinu C („Town Boys“) tvořili chlapci starší než „Rowdies“ (skupina A). Jejich průměrný věk byl přibližně 18 let.

Skupiny D a E byly mnohem méně homogennější než skupiny A - C. Skupinu E tvořili starší návštěvníci než skupinu D. V této skupině se vyskytovaly i dívky a ženy. Skupina F se skládala převážně z malých dětí s průměrným věkem asi deset let. Tato skupina byla označena jako „Novices“ („nováčci“). Nováčci, Rowdies a Town Boys tak jako oddělené skupiny umožňovaly utvářet tzv. lineární hierarchii, což poskytovalo určitý rámec a možnost budovat kariéru na fotbalových stadionech. Tato kariéra se samozřejmě v čase měnila (srov. Marsh, Rosser, Harré 1978).

I když je typologie anglických vědců platná pouze pro FC Oxford, dobře mapuje dynamiku na fotbalovém stadionu a prostupnost jednotlivých skupin anglických fanoušků i chuligánů (vzhledem k věku, pohlaví atp.). Typologie však nezohledňuje politickou rovinu problému.

V NSR se v osmdesátých letech problémem fotbalového chuligánství zabýval E. Hahn či G. Pilz, kteří se zaměřili na jeho sociopedagogickou rovinu (dle Carnibella a kol. 1996).

Obecněji pojatá, resp. na problém více zaměřená klasifikace fotbalových příznivců vznikla v devadesátých letech v Německu, kde Wilhelm Heytmeier identifikoval consumer-oriented fans, preferující klidnější místa v hledišti a zážitky z kvalitní hry, football-oriented fans, což jsou pravidelní fanoušci hlasitě povzbužující a propagující klubové barvy a experience/adventure-oriented fans vyhledávající vzrušení a nepokoje, i když pro ně fotbal není prvotradý (dle Carnibella a kol. 1996: 68).

Ani tato typologie se však nezabývá politickou rovinou problému, ačkoli vznikla na základě obav před vzrůstem extrémně pravicových názorů prezentovaných na fotbalových utkáních v Německu (především s nošením nacistické symboliky atp.).

Již zmiňovaný Günther Pilz se zaměřil i na typologii žen v subkultuře⁵⁹ fotbalových chuligánů, přičemž si byl vědom faktu, že samotné fotbalové chuligánství je především spojováno s muži. Pilz vymezil čtyři typy žen z chuligánských struktur podle rolí, které hrají ve vztahu k fotbalovému násilí:

1. Ženy, které hrají aktivní roli v tematizování násilí. Ženy jsou v takových případech oběťmi násilí. Jsou napadány proto, že fotbal je považován za „mužskou záležitost“ a přítomnost žen v ochozech, či dokonce v kotlích je vnímána jako rušivá a „znevažující“.
2. Ženy, které hrají pasivní roli ve vztahu k násilnému jednání mužů. Nepřímo je posilují tím, že je nepřerušují.
3. Ženy, které svým obdivem posilují násilné jednání mužů jako jejich „přívěsky“ na základě tradičních rolí pohlaví a sexistické socializace. Tyto ženy sice přímo násilné jednání nerealizují, avšak akceptují je a nezřídka i obdivují. Přispívají i k eskalaci násilí (např. pořizují fotografie a videonahrávky násilných střetů „jejich“ mužů chuligánů, obdivávají autobusy k výjezdům na soupeřova hřiště, slouží jako kuryčky k pronášení zakázaných předmětů na stadion apod.). Nezřídka platí i dluhy svých mužských partnerů. Důvodem k takovému jednání může být jak vlastní fascinace násilím, tak i fascinace sportovní mužností chuligánů.
4. Ženy, které samy realizují násilí, a to nejenom vůči ženám ze zneprátelených gangů, ale i přímo vůči mužským chuligánům (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Některé pozdější práce se snažily i o explancii fotbalového chuligánství, resp. násilí. Mnoho z těchto prací čerpal z výše uvedených studií či na ně přímo navazovalo jednotlivými výzkum-

⁵⁹ Ženy neodmyslitelně patřily i do jiných subkultur mládeže, z nichž některé se prolínaly se subkulturou fotbalových chuligánů (např. dívky patřící k mods, skinheads, punkerům ad.).

nymi záměry. Fotbalové chuligánství bylo popisováno jako možnost vyjádřit při fotbale historicky vzniklá (a po předechozích generacích zděděná) nepřátelství mezi příslušníky jednotlivých měst nebo dát najevo svoji příslušnost k určité (i politické) ideologii.

Časté jsou poukazy na nízký sociální status chuligánů a jejich nízké vzdělání, hledání identity, potřebu provokovat nebo šokovat, nezájem o samotnou hru nebo naopak zdůraznění přímé souvislosti mezi násilím a děním na hřišti (např. rozhodnutí rozhodčího jako spouštěč agresivního chování fanoušků).

Některí teoretici reprodukují názor samotných fanoušků a chuligánů, kteří své chování dávají do obecnější souvislosti s násilím ve společnosti nebo s nedostatkem rodičovské péče. Jednou z hlavních explikačních kategorií je i fotbalové násilí jako „křik o pomoc“ mladých lidí, kterým se nepodařilo najít smysl ve větší nové společnosti a získat alespoň malou naději do budoucnosti.“ (Carnibella a kol. 1996: 51; viz Vochocová 2005)

Carnibella a kol. (1996) správně upozorňují i na skutečnost, že pokusy vysvětlit chuligánské chování na základě výzkumů v jednotlivých zemích není možné považovat za univerzální především kvůli rozdílům v třídních a sociálních strukturách těchto zemí.

I když je patrné, že fotbalové chuligánství nelze vysvětlit na základě jednoho přístupu, lze uvažovat o některých teoriích, které se snaží reálně nalézt příčinu fenoménu fotbalového chuligánství.

Zajímavým přístupem pro pochopení fotbalového chuligánství se jeví i sociálněpsychologická perspektiva G. Finna (1998), který tvrdí, že podstatné pro samotné aktéry chuligánských střetů jsou tzv. vrcholné zážitky vzrušení (top experiences), při kterých dochází k vysoce intenzivním prožitkům, sníženému vědomí vlastního „já“, uvědomění si jednoty se skupinou atd.

Fotbalová chuligánství pak vyhledávají tyto vrcholné zážitky vzrušení právě při jednotlivých střetech, přičemž se vytváří komunita, která tyto zážitky nejenom vytváří, ale i sdílí (srov. Finn 1998).

Podle Wanna a kol. (2001) lze uvažovat o dvou vzájemně se překrývajících, perspektivách chuligánské/fanouškovské agrese⁶⁰:
1) psychologické⁶¹ (mikrolevel);
2) sociologické či sociálně psychologické (makrolevel).

Podle Wanna a kol. (2001) jsou pro vysvětlení fotbalového chuligánství podstatné tyto faktory, přístupy, modely a teorie:

- 1) příslušnost ke skupině, touha trávit čas s ostatními;
- 2) potřeba sociální interakce (pocit sounáležitosti);
- 3) hypotéza frustrace – agrese (Hypotézu původně zformulovala skupina yalských psychologů, podle nichž v situaci, kdy mají lidé nějakým způsobem zmařenou či zablokovanou snahu dosáhnout cíle, nevyhnutelně se dostávají agrese.);
- 4) teorie sociálního učení (Vytvořil ji Albert Bandura, poskytl tak teoretický rámec pro pochopení příčin lidské agrese. v němž může být pochopena většina lidské agrese. Tento model lze tedy aplikovat také na vysvětlení efektu

⁶⁰ Některé těžkosti při stanovování teorií mohou vyplývat i z pojmových nejasností. Mezi sociálními vědci shoda názorů na podstatu definice agrese a konceptu neexistuje.

Agrese byla kupříkladu definována jako:

- jednání, které ústí v osobní poškození a v ničení majetku (Bandura),
- jakákoliv forma chování, která zamýšlí někoho zranit fyzicky či psychicky (Berkowitz),
- jakákoliv forma chování která má za cíl zranění či poranění jiné živé bytosti, jež se snaží tomuto zacházení vyhnout (Baron, Richardson),
- chování, které zahrnuje buď ničení majetku či zranění jiné osoby, nebo je založeno na totálním pohrdání zdravím sebe sama či ostatních (Coakley) (Wann a kol. 2001).

⁶¹ Psychologický přístup k agresi fanoušků má tendenci se zaměřovat na dopad specifických aspektů fanouškovské osobnosti a unikátních psychologických faktorů, které se nacházejí uvnitř fanouškovského prostředí (Wann a kol. 2001).

sledování násilných sportů, ať už pro přímého nebo nepřímého konzumenta. Podle perspektivy sociálního učení je agrese stejně jako mnoho dalších sociálních návyků získána a podporována. Hlavní tezí teorie sociálního učení je fakt, že jedinci se často naučí jednat agresivně skrze sledování násilných akcí druhých.);

- 5) udržování sebeúcty (Konceptem Wannova modelu udržování sebeúcty je určení míry sounáležitosti s týmem, kterou jedinci vyvinuli. Ti se silnou týmovou identifikací budou pravděpodobně na prohry týmu reagovat jinak než ti, jejichž pouto je slabší. Nepřátelství silně identifikovaných fanoušků má poté sklon se zaměřit na hráče soupeřova týmu a jeho fanoušky.);
- 6) potřeba vzrušení (Pro některé výtržníky jsou podle této teorie aktivity typu vandalismus nebo výtržnictví příjemné, jelikož uspokojují základní potřebu vzrušení. Jedinci se sklonem k násilí jsou fotbalovým chuligánstvím fascinováni. Wann a kol. (2001) poznamenávají, že pro lidi se příležitosti vystavit se nebezpečí v nedávných desetiletích značně zmenšily, což některé vedlo k vyhledávání vzrušení v aktivitách, které sebou nesou stupeň osobního rizika.);
- 7) teorie náказы (Její autor Le Bon argumentuje, že myšlenky, nálady, přístupy a zvyky mohou členové davu začít nekriticky přijímat a rychle sdílet. Podle této teorie jeden rozrušený člověk v davu slovem či činem rozruší dalšího, který postupně rozruší dalšího atd. Tato „kruhová akce“ má efekt stimulace první osoby, která pociťuje ještě větší rozrušení, stejně jako ostatní členové „kruhu vlivu“. Protože vzrušení nemá žádný určitý střed či východisko, je celek velmi suggestibilní a zvláště náchylný k podnětům vůdce. Teorie náказы vysvětluje jak se sociální (jako vlny, rytmické tleskání, křik, organizované fandění) a antisociální návyky (jako pískání, házení předmětů, vníkání na hřiště) mohou uchytit uvnitř velkého davu.);

- 8) teorie kritických norem (Tato teorie zahrnuje skupinu konformity, což je proces, kterým členové davu ovlivňují jednotlivé členy tak, abys se přizpůsobili novým formám, které skupina vynalezla. Chuligánská agrese nastane mnohem pravděpodobněji, když dav či skupina přijme antisociální standardy chování, které považuje pro danou situaci za správné.);
- 9) teorie přidávané hodnoty (V souladu s ní usnadňují strukturální faktory, tj. blízkost sedaček, hlučnost ad., strukturální odezvy, tj. vznik agrese.);
- 10) relevantní případové faktory (nedostatek negativních sankcí, nevychovanost, absence otců a společenské násilí);
- 11) nerelevantní případové faktory (faktor davu, faktor události);
- 12) Mannova typologie (Tato typologie identifikuje pět typů výtržností, každou založenou na dominantní charakteristice výtržníků. Jedním z pěti typů jsou i tzv. protestující výtržnosti, kdy skupina používá sportovní, např. fotbalovou událost k vyjádření politického rozhořčení či podporuje určitou ideologii.);
- 13) Smithova relevantní a nerelevantní případové studie (Relevantní případové výtržnosti mají svůj původ mimo stadion či arénu, zatímco příčiny nerelevantního případového chuligánského násilí se nacházejí uvnitř sportovních areálů.) (Wann a kol. 2001).

Závěrem lze konstatovat, že je vhodné kombinovat mikroúrovně a makroúrovně faktorů, které se jeví významné pro studium chuligánských excesů (srov. Finn 1998; Wann a kol. 2001). Z předložených teorií je patrné, že pro komplexní vysvětlení fotbalového chuligánství je vhodná syntéza mezi politologickými, sociologickými a psychologickými přístupy.

2 Interakce fotbalového chuligánství a politiky

Tyhle lidi jsou všichni stejní. Politika je sama o sobě pěkný svinstvo, ale kolem fotbalu jí moc nenajdeš. Jasně, najde se tu pár fašistů, ale kdyby se takový dostali k moci, ze všeho nejdřív by nás zlikvidovali. Postavit fotbalový chuligánství ke zdi a vystřelit jim mozek z hlavy. To je ta jejich představa práva a pořádku. Ale je to prdel, vytáčet namyšlený bohatý dětičky, který na ulici prodávaj marxistický plátky a čert ví jakej jinej brak. Hezky pěkně jim po nacistickou zasalutuj a vychutnej si to, jak se dusej vzteky, protože se nikdy na nic nezmůžou.

King, J.: Fotbalová fabrika, s. 76

„V zahraničí musí také většina špičkových hooligans absolvovat návštěvu vězení a tamní gangy... například v Polsku, Maďarsku... připomínají často mafii. K jejich mimofotbalové činnosti patří například vymáhání dluhů apod.“

aktér fotbalového chuligánství

...v argentinském fotbalu jsou tyhle gangy – barras bravas – ve spojení se šéfy klubů a s jejich funkcionáři a plánují svoje potyčky po dohodě s nimi. Kluby jim překvapivě poskytují peníze a listky. Občas se vůdcové gangů objeví i na schůzích výboru. Když nějaký významný gang ohrožuje trenéra a jeho rodinu, je to pro něho obvykle znamení, aby dal výpověď

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších fotbalových utkáních světa, s. 179

Interakce fotbalového chuligánství a politiky lze nalézt už v šedesátých a sedmdesátých letech, a to díky propojenosti subkultur fotbalových chuligánů a skinheadů.

Věším problémem než násilí skinheads na fotbalových stadionech (a boje navzájem nepřátelských skupin skinheadů a chuligánů) však byla vlna protipřístěhovalecké agrese na přelomu še-